

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA VÝTVARNÉ VÝCHOVY A KULTURY

**Možnosti a uplatňování keramických činností
v úkolech výtvarné výchovy**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Iveta Jirkalová

Učitelství výtvarné výchovy pro základní školy a střední školy

Vedoucí práce: PaedDr. Rudolf Podlipský, Ph.D.

Plzeň 2019

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně
s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni, 30. června 2019

.....
vlastnoruční podpis

Děkuji PaedDr. Rudolfu Podlipskému, Ph.D., za odborné vedení a cenné rady, které mi poskytl v průběhu psaní diplomové práce. Srdečné poděkování patří i mé rodině, přáteli a všem lidem, kteří mne jak při psaní této práce, tak po celou dobu studia podporovali.

ZDE SE NACHÁZÍ ORIGINÁL ZADÁNÍ KVALIFIKAČNÍ PRÁCE

1 OBSAH

2	ÚVOD	6
3	KERAMIKA A KERAMICKÉ ČINNOSTI.....	7
3.1	KERAMIKA	7
3.2	NÁČINÍ A VYBAVENÍ PRO KERAMICKOU TVORBU.....	8
3.3	KERAMICKÉ ČINNOSTI	10
3.3.1	Modelování.....	10
3.3.2	Tvorba z plátů	11
3.3.3	Točení na kruhu	13
3.3.4	Ruční formování	14
3.3.5	Lití	14
3.3.6	Sušení a výpal	15
3.3.7	Zdobení keramiky	16
4	HLÍNA JAKO MÉDIUM VHODNÉ PRO VÝTVARNOU VÝCHOVU	20
4.1	KERAMICKÉ ČINNOSTI VE VV NA ŠKOLÁCH.....	21
5	MOŽNOSTI VYUŽITÍ KERAMICKÝCH ČINNOSTÍ VE VÝTVARNÉ VÝCHOVĚ	233
5.1	UŽITÁ KERAMIKA, PRODUKTOVÝ DESIGN	23
5.2	AKČNÍ UMĚNÍ.....	24
5.3	KONCEPTUÁLNÍ UMĚNÍ	24
5.4	ANIMACE	24
6	UPLATNĚNÍ KERAMICKÝCH ČINNOSTÍ V KONKRÉTNÍCH ÚKOLECH VV	27
6.1	HMATATELNÁ SLOVA	28
6.1.1	Myšlenkový obraz díla	29
6.1.1	Realizace	33
6.1.2	zpětná reflexe	34
6.1.3	Alterace úkolu.....	36
6.2	MÉ OČI, TVÉ RUCE.....	38
6.2.1	Myšlenkový obraz díla	38
6.2.2	Realizace	41
6.2.3	zpětná reflexe	42
6.2.4	Alterace úkolu.....	44
6.3	ZHMOTNĚNÍ BARVY	46
6.3.1	Myšlenkový obraz díla	47
6.4	TRANSFORMACE	51
6.4.1	Myšlenkový obraz díla	51
6.4.2	Alterace úkolu.....	54
6.5	DIALOGY HLÍNY.....	56
6.5.1	Myšlenkový obraz díla	56
6.6	INTERIÉROVÁ DEKORACE	59
6.6.1	Myšlenkový obraz díla	60
7	„DESATERO“ DOPORUČENÉHO NAKLÁDÁNÍ S HLÍNOU.....	64
	ZÁVĚR.....	66
	RESUMÉ	68
	SEZNAM ZDROJŮ.....	69
	PŘÍLOHY	I

2 ÚVOD

Ve své diplomové práci se zabývám možnostmi a využitím keramických činností v úkolech výtvarné výchovy. Toto téma jsem si zvolila proto, že mám ke keramice velmi blízký vztah a uvědomuji si, že je ve vyučování na běžných školách často opomíjena. Ať už se jedná o neznalost či pohodlnost vyučujících, nedostatečné vybavení, nebo časovou náročnost.

Kladla jsem si proto za cíl navrhnout, pokud možno, atraktivní úkoly se zapojením těchto činností, které by vyučující zaujaly a probudily by v nich větší zájem o práci s tímto médiem.

Tato práce je rozdělena do dvou částí, přičemž v teoretické části uvádím informace o materiálech, náčiní, vybavení a postupech, které slouží k obecnému seznámení s keramickou tvorbou.

Praktická část pojednává jednak o vhodnosti keramické hlíny pro použití ve výtvarné výchově, jednak o zapojování keramických činností do výuky výtvarné výchovy na školách a preferovaných materiálech.

Dále zde předkládám celkem 6 výtvarných úkolů založených na keramických činnostech a jejich možné alterace, přičemž dva z těchto úkolů jsem osobně odučila na 11. ZŠ v Plzni a zdokumentovala jejich výsledky.

3 KERAMIKA A KERAMICKÉ ČINNOSTI

Tato kapitola obecně seznamuje čtenáře s keramickým materiálem, nástroji a vybavením nezbytným pro keramickou tvorbu a uvádí přehled jednotlivých keramických činností. Jsou zde shrnuty základní poznatky z odborných publikací, doplněné mými zkušenostmi z této oblasti.

3.1 KERAMIKA

Práce s hlínou je stará téměř jako lidstvo samo. Mnoho archeologických nálezů je nám důkazem toho, že tento prastarý obor lidské činnosti provázel člověka od samého počátku rozvoje jeho tvůrčích schopností. Již v pravěku podněcovala tvárnost hlíny tvorbu nejrůznějších nádob a obřadních předmětů. Zřejmě nejstarším uměleckým předmětem z keramiky na světě je Věstonická venuše, jejíž stáří je odhadováno na 29 tisíc let.¹

Jak je všeobecně známo, soška Věstonické venuše byla zhotovena z pálené hlíny a právě výpal je důležitým znakem pro keramiku. Keramika je definována jako *anorganický, nekovový, ve vodě prakticky nerozpustný a nejméně ze 30 % krystalický materiál*², který je po požadovaném vytvarování ustálen vysušením a následným výpalem při teplotách zpravidla převyšujících 800 °C.

Historie názvu tohoto materiálu a s ním pracujícího oboru sahá až do starověkého Řecka. Označení keramika bylo odvozeno jednak z řeckého *keramos* – názvu pohárů z dobytčích rohů, které byly později nahrazeny poháry z pálené hlíny, jednak z názvu městské hrnčířské čtvrti v Athénách – *Kerameikos*.³

Přesto, že keramická tvorba prošla několikatisíciletým vývojem a dnešní keramika se od dřívějších podob značně liší – jak surovinovou skladbou a úrovní technologického zpracování, tak i výslednými vlastnostmi, základní definice keramického materiálu a technologické schéma jeho přípravy zůstává stejné.⁴

1[srov.] Nejslavnější keramická soška z údobí lovců mamutů – Věstonická venuše. In: Moravské zemské muzeum [online]. Brno: Moravské zemské muzeum, 2019 [cit. 2019-05-24]. Dostupné z: <http://www.mzm.cz/vestonicka-venuse/>.

2[srov.] Co je keramika? In: Asociace sklářského a keramického průmyslu ČR [online]. Praha: Asociace sklářského a keramického průmyslu ČR, ©2019 [cit. 2019-04-10]. Dostupné z: <https://askpccr.cz/o-keramice/co-je-keramika>.

3[srov.] Tamtéž.

4[srov.] Tamtéž.

V současnosti jsou za keramiku považovány všechny předměty vyrobené z vypálené hlíny, od předmětů umělecké produkce jako jsou nejrůznější porcelánové figurky a šperky, přes technické průmyslově vyráběné předměty, jako např. izolátory elektrického vedení, až po pálené cihly.⁵

Navzdory velkému množství velmi rozdílných materiálů a jejich využití, je keramika pro snazší orientaci dělena do dvou skupin, a to na keramiku hrubou, zahrnující předměty pro stavební a průmyslovou výrobu, a keramiku jemnou, mezi kterou bychom řadili předměty užitkové, ozdobné, obkládačky, zdravotní keramiku atp. Ta se dále dělí do několika dalších podskupin, podle druhu keramické hmoty, glazury a podle teploty výpalu.⁶

„Základní keramickou surovinou pro výrobu užitkové a ozdobné keramiky jsou jíly, kaolín a hlíny.“⁷ Existují jich různé druhy, podle složení, barvy, hrubosti zrna, teploty vypalování a deformace v žáru. „Rozlišujeme hmoty cihlářské, hrnčířské, pórovinové, kameninové a porcelánové. Součásti keramických pracovních hmot se dělí na plastické nebo neplastické. K plastickým surovinám řadíme například kaolín, jíly a hlíny, mezi neplastické suroviny nazývané ostřiva a taviva patří křemen, živec, vápenec a jiné.“⁸

Jedno však mají tyto hlíny společné – je potřeba je chránit před vyschnutím. Hlínu uchováváme důkladně provlhčenou v uzavřené nádobě, či zabalenou v igelitu na chladném (ne však mrazivém) místě, abychom předešli tvorbě plísní, kterým se daří ve vlhkém, teplém prostředí. Dá se říci, že takto uložená hlína nám vydrží takřka neomezeně dlouho, a to bez újmy na kvalitě. Nicméně i hlína chráněná igelitovým materiálem nám může časem vyschnout. Nastane-li taková situace, není potřeba hlínu vyhazovat, ale využijeme jejich obnovitelných vlastností, rozdrtíme ji zalijeme vodou, rozmícháme v bláto a necháme odležet. Přebytečnou vodu následně slijeme či odsajeme houbou. Hmotu následně rovnoměrně rozložíme na jemné síto (nebo jiný pórovitý materiál) a necháme ještě odpařit přebytečnou vodu do požadované konzistence, poté hlínu uhněteme a můžeme ji znovu zpracovat. Nevyhazujeme ani vysušené kousky hlíny zbylé z tvorby, neboť je stejně tak jako v předchozím případě, můžeme recyklovat.

5[srov.] RADA, Pravoslav. Slabikář keramika. 1. vyd. Praha: Grada, 1997. s. 9.

6[srov.] Tamtéž.

7[srov.] Rozdělení keramiky. In: Spektrum zdraví [online]. Brno: Asociace sklářského a keramického průmyslu ČR, 19.5.2016 [cit. 2019-04-10].

Dostupné z: <http://www.spektrumzdravi.cz/keramika/rozdeleni-keramiky>

8[srov.] Tamtéž.

3.2 NÁČINÍ A VYBAVENÍ PRO KERAMICKOU TVORBU

Pro keramickou tvorbu se nabízí řada nástrojů, které mají své specifické využití při odlišných způsobech tvorby. Není ani výjimkou, že si keramici nástroje také různě uzpůsobují, či si je sami vytvářejí dle svých aktuálních potřeb.

Jedním ze základních nástrojů, který by neměl při tvorbě keramiky chybět, je **řezací drát**, nezbytný zejména pro odřezávání vytvořeného objektu od podložky. Využijeme jej ale i pro odřezávání kusů hlíny. Dále **delší nůž se špičkou**, ten je mnohostranně využitelný, vhodný je například i pro dekoraci prořezáváním. Nepostradatelné pro techniku modelování jsou nástroje na tvarování a ubírání hmoty, tedy rozmanité druhy dřevěných a kovových **špachtlí** a dlabacích **oček** různých velikostí a tvarů (s násadou). **Cidlina, rydla** a keramická **jehla** (pro zjišťování tloušťky střepu) pak pro tvorbu keramiky točené na kruhu. V neposlední řadě je důležité zmínit také **obkročné měřidlo, glazovací kleště** a **houbičku**, kterou lze využít na úpravu povrchu při tvorbě objektů všemi výše zmíněnými technikami (přírodní houba je lepší nežli syntetická, neboť je jemná a nezanechává na povrchu nežádoucí stopy).

Jak již bylo zmíněno, pro tvorbu keramiky je možné využít i různě uzpůsobených nebo alternativních nástrojů. Záleží na zvolené technice a záměru tvorby. Pro úpravu povrchu struktury je možné využít např. hřeben, zajímavých efektů lze také dosáhnout prolisováním hlíny skrze mačkátko na česnek atp.

Nepostradatelným zařízením je keramická pec. Pecí je opět mnoho druhů lišících se velikostí, zdrojem vytápění (elektrické, plynové, pece na tuhá paliva (dřevo, uhlí) pece na raku keramiku⁹ atp.), tyto pece se následně dělí do dalších podskupin dle konstrukce, využití, velikosti a teploty výpalu.¹⁰

9 Raku – metoda vypalování v přímém ohni. Tato metoda vyžaduje své specifické postupy a vybavení, neobejdeme se navíc bez žáruvzdorných rukavic, svářečských brýlí a raku kleští.

10[srov.] ŽÍLA, Karel. Průvodce keramikou. 1. vyd. Praha: Grada, 2005. s. 46.

3.3 KERAMICKÉ ČINNOSTI

Podobně jako je tomu v malířství a v dalších oblastech tvorby, také v případě keramiky můžeme postupovat několika rozličnými způsoby, které nás dovedou k rozmanitým výsledkům.

3.3.1 MODELOVÁNÍ

Modelování můžeme vnímat jako jednu ze základních keramických činností, skrze niž se začínající tvůrce seznamuje s hlinou a učí se tomuto médiu a jeho chování porozumět. Je postupem pro tvorbu jak figurálních děl, tak i nádob a dalších druhů keramiky, a to bez použití hrnčířského kruhu. Tato technika není nijak zvláště složitá a umožňuje i instinktivní přístup k práci. U velkých výtvorů se vzhledem k nebezpečí výskytu vzduchových bublin doporučuje pracovat s málo plastickou hlinou, ideálně s přídavkem šamotu a důkladně ji propracovat. Samotný proces tvorby pak začíná přiměřeně velkou koulí propracované hlíny, která je následně libovolně tvarována.

Při modelování nádoby postupujeme tak, že uchopíme hroudu do rukou a palci do ní vymáčkneme jamku, čímž nám vznikne základ pro nádobku, kterou vytvoříme tvarováním do požadované podoby jak z hlediska tvaru, tak velikosti a síly stěpu.¹¹ Při modelování objektů v podobě živočichů, postaviček atp. postupujeme tak, že počáteční hroudu přetváříme jednak tvarováním, jednak postupným přidáváním a ubíráním materiálu nejrůznějšími příhodnými nástroji. (Nástroje viz. podkapitola 1.2 Náčiní a vybavení pro keramickou tvorbu).

U rozměrnějších plastik obsahujících v některých místech více materiálu je důležité přebytečný materiál vybrat očky pryč, aby nedocházelo k nerovnoměrnému vysychání a nedošlo k poškození objektu při výpalu. Daný objekt je možné rozříznout, a po vydlabání opět spojit. Pro důkladné spojení je zapotřebí narušit povrch v místě spojů ostrým předmětem (např. nařezat ostrým nožkem), poté do míst aplikovat řídkou hliněnou kašičku, tzv. šlikr¹² a následně části spojit.

11[srov.] RADA, Pravoslav. Keramika. Praha: Aventinum, 2007.s. 119.

12Šlikr - hlína rozplavená čistou vodou

3.3.2 TVORBA Z PLÁTŮ

Další z keramických činností, při které se objdeme bez hrncířského kruhu, je tvorba objektů z hliněného plátu. Tímto způsobem lze vytvářet téměř cokoliv od funkční keramiky až po ozdobnou, přičemž základní pláty je možné připravit hned několika způsoby.

Pro práci s keramickou hlínou je důležité, abychom pracovali s rovnoměrně silným materiálem a nedocházelo tak k nežádoucímu kroucení a praskání při schnutí a vypalování (viz. kapitola „Desatero“ doporučeného nakládání s hlínou). Při tvorbě plátu můžeme postupovat tak, že si určíme potřebnou tloušťku výsledného plátu a podle ní si připravíme sudý počet dřevěných latěk odpovídající tloušťky. Laťky naskládáme na sebe do dvou stejně vysokých komínků, mezi něž umístíme blok keramické hlíny. Následně si vezmeme řezací drát a postupujeme tak, že vedeme drát s oporou o laťky skrze blok hlíny, a tak z bloku odřízneme plát hlíny stejné tloušťky. Poté sundáme jedno patro latěk a odřízneme další plát. Tímto způsobem můžeme vytvořit libovolný počet plátů o stejné tloušťce, přičemž pro tlustší pláty volíme silnější laťky a naopak. Vždy záleží na typu objektu, který chceme zhotovit a na druhu hlíny, se kterou budeme pracovat. Tuto metodu například není vhodné používat při práci s porcelánem, neboť dostatečně dobře neumožňuje tvorbu natolik tenkých plátů, jaké porcelánová hmota vyžaduje.¹³

Vytvořit plát z počátečního bloku hlíny můžeme také boucháním at' už dřevěného či kovového válečku, kusem dřeva nebo dolní stranou pěsti. Opět je ale důležité, abychom měli výsledný plát co nejrovnoměrnější. Tímto způsobem můžeme také zvětšit plát připravený předchozí metodou.

Při zpracování menších plátů si lze pomoci údery o tvrdý podklad, nejlépe tedy o desku stolu. To nevyžaduje žádný speciální nástroj, ale vystačíme si pouze s rukama. Počínáme si tak, že z jedné strany chytíme ručně předtvarovaný plát (oběma rukama) tak, aby nám visel z rukou dolů a prudce jím hodíme na pracovní desku takovým způsobem, aby dopadl na plochu, jako když se plavec nepodaří správně skočit šipku a skočí takzvaně na „placáka“. Následně stejným způsobem znovu uchopíme plát do rukou, tentokrát však

13[srov.] ATKIN, Jacqui. 250 tips, techniques and trade secrets for potters. First edition for the United States. Hauppauge: Barron's, 2009. s. 40-41.

z opačné strany a opět s ním silně hodíme plochou o stůl. Tento postup opakujeme tak dlouho, dokud nedocílíme jeho požadované tloušťky.¹⁴

Dřevěných latěk využijeme také u metody válečkování. Dvě rozměrově stejné laťky položíme rovnoběžně na plátěnou podložku ve vhodné vzdálenosti od sebe. Mezi laťky vymačkáme vrstvu hlíny tak, aby trochu přečnívala nad výškovou úroveň latěk. S oporou laťky vyválíme plát, jehož tloušťka se odvíjí od výšky latěk. Opět tedy volíme laťky o výšce odpovídající požadované tloušťce výsledného plátu.¹⁵ Práci si můžeme usnadnit a urychlit použitím válcovací stolice, využívající k tvorbě plátu dvou válců, které jsou shora a zespod tlačeny proti sobě. Výsledkem jsou rovnoměrně silné pláty.

Vytvořené pláty nám slouží jako základ pro další tvorbu. Plát můžeme dále zpracovat v jeho měkkém a poddajném stavu, kdy jej lze různě ručně tvarovat nebo do jeho tvarování zapojit nějakou hotovou formu. Například pro vytvoření válce lze využít skleněnou lahev obalenou novinovým papírem. Formu pokrýváme novinovým papírem, neboť bez něho by se nám na ní hlína přilepila, což by představovalo problém při sundávání. Hlínu z tuby sundáváme, aby měla dostatek místa pro smršťování, ke kterému při schnutí dochází. Sundáváme ji v mírně proschlém stavu, když se s ní dá ještě trochu hýbat.¹⁶ S plátem lze pracovat i v mírně proschlém, takzvaně kožovitém stavu, kdy dokáže držet tvar i bez podpory. Z něho pak můžeme vytvořit nějaké větší sestavy, nejrůznější krabičky atp.¹⁷

Největší pozor si musíme dávat na důkladné spojení hran, které by se mohly otevírat nebo praskat při sušení a výpalu. Tradičně se hrany spojují tak, že lehce narušíme jejich povrch nožem, či jiným ostrým předmětem a následně na ně nanese vrstvičku šlikru. Stejného výsledku lze ale také dosáhnout použitím do vody namočeného zubního kartáčku, který nám nejen naruší povrch, ale současně vytvoří i potřebné spojovací blátíčko.¹⁸ Rohové spoje můžeme dále vyztužit jemnými hliněnými válečky, které do nich z vnitřní strany velmi opatrně vtlačíme.

14[srov.] ATKIN, Jacqui. 250 tips, techniques and trade secrets for potters. First edition for the United States. Hauppauge: Barron's, 2009. s. 40-41.

15[srov.] Tamtéž.

16[srov.] Tamtéž.

17[srov.] Tamtéž. s. 42.

18[srov.] Tamtéž. s. 43.

Pro zpevnění vytvářeného objektu můžeme dále použít také karton, dřevěné špejle nebo bavlněnou vatu. Tyto prostředky při výpalu vyhoří, aniž by objekt poškodily. Tento způsob se však nedoporučuje pro elektrické pece.

3.3.3 TOČENÍ NA KRUHU

Při točení na kruhu pracujeme s důkladně prohnětenou hlínou, zbavenou vzduchových bublin. Tuto techniku využíváme zejména pro tvorbu rotačních dutých tvarů, které můžeme vytáčet jednak z volné ruky, jednak pomocí šablon.

Postupujeme tak, že na střed očištěného jemně navlhčeného talíře kruhu silně přitlačíme kus hlíny v podobě zaoblené hrudky. V případě, že užijeme velké množství vody, začne nám materiál se zvyšující se rychlostí klouzat, což není žádoucí. Toho, aby hlína skutečně dobře přilnula k vlhkému podkladu, můžeme docílit například tím, že do položené hrudky dvakrát silně udeříme dlaní ruky. Poté roztočíme kruh. Při práci na hrnčířském kruhu je rovněž důležité si průběžně namáčet ruce vodou, aby se nám na ně materiál nelepil.¹⁹

Velmi zásadním krokem při tvorbě touto technikou, ať už se jedná o vytáčení z volné ruky nebo vytáčení dle šablony, je centrování, od kterého se následně odvíjí celý tvůrčí proces. Takto popisuje postup centrování Louisa Taylorová v knize *Současná tvář keramiky*: „*Stiskněte pedál kruhu tak, aby se kruh otáčel asi tříčtvrtinovou rychlostí. Levou ruku položte na spodní část levé strany koule a táhněte od sebe. Zároveň byste měli mít pravou ruku na horní pravé části koule a tlačit ji do středu. Může to vyžadovat značnou fyzickou sílu, takže držte lokty u těla a předloktím se opírejte o okraj ochranné nádoby, abyste sílu mohli dobře využít. Spojte dlaně a hlínu jemně tlačte směrem nahoru. Nechte ji vytvořit kónický tvar. Levou ruku nechte na místě, ale pravou přesuňte nahoru. Tiskněte směrem dolů, dokud z kužele nevytvoříte plochý kulatý tvar. Kdybyste tiskli dlaně příliš k sobě, vytvořili byste tvar houby, který může uvěznit v hlíně vzduch. Uvolněte ruce a pusťte hlínu, vyhněte se kontaktu ruky s kruhem. Tento proces opakujte minimálně třikrát nebo do té doby, než se hlína na kruhu začne pohybovat vyváženě. Jakmile je hlína vycentrovaná, snižte rychlost kruhu na střední. Jedním prstem stiskněte střed, ale zastavte se dřív, než se dostanete na dno.*“²⁰

19[srov.] ATKIN, Jacqui. 250 tips, techniques and trade secrets for potters.

First edition for the United States. Hauppauge: Barron's, 2009 s.

20[srov.] TAYLOROVÁ, Louisa. *Současná tvář keramiky*. Ikar, 2013. s. 105-106.

Existuje také speciální pomůcka na centrování hlíny – „centrovací páka“, kterou využívají zejména začínající, tedy méně zkušení keramici a keramici handicapovaní, kteří si nejsou schopni hmotu vycentrovat sami.

3.3.4 RUČNÍ FORMOVÁNÍ

Technika ručního formování spočívá ve vmačkávání hmoty do formy. Jelikož jsou formy jak do tvaru, tak do motivu různorodé (i jemně profilované), je žádoucí pracovat s měkkou vláčnou hmotou, „*aby se otiskly i nejjemnější detaily*“²¹.

Obvykle se užívají speciální dvoudílné sádrové formy, které jsou opatřeny kanálky, sloužícími pro odvod přebytečné hlíny. Při tvorbě postupujeme tak, že do každé poloviny formy důkladně vtlačíme určité množství hlíny a následně obě části vyplněné formy spojíme prostřednictvím šlikru, přičemž přebytečná hmota se vytlačí do zmiňovaných kanálků.²²

3.3.5 LITÍ

Technikou, vytváření objektů podle formy je vedle ručního formování také technika lití. Tu je žádoucí využít zejména na složitější, detailně tvarované objekty, neboť tekutá hmota je schopna zachytit i velmi jemné detaily, přičemž onou tekutou hmotou není nic jiného než ztekucená hlína, nazývaná licí kal, nebo také licí břecha. Jedná se o keramickou hlínu, do níž přidáme v určitém poměru vodu a tzv. ztekucovadlo, například sodu, vodní sklo ad.²³

Při lití do formy postupujeme tak, že do licího otvoru formy vlijeme licí hmotu a ponecháme ji tam, dokud se na styku hlíny s formou nevytvoří zhutnělá vrstva, tzv. střep požadované tloušťky. Ten vzniká absorbováním vody sádrou, z níž je forma zhotovena. Poté přebytečnou břechku vylijeme z formy ven. Při přípravě kalu je důležité jej opatrně míchat i nalévat, abychom zamezili vzniku nežádoucích vzduchových bublin. Mícháme jej tedy zlehka a do forem vléváme pomalu a jen z malé výšky. „*Po zatuhnutí výlitky z forem vyjmeme, slepíme šlikrem a oretušujeme.*“²⁴

21[srov.] RADA, Pravoslav. Slabikář keramika. 1. vyd. Praha: Grada, 1997. s. 134.

22[srov.] Tamtéž.

23Ztekutivum – dovoluje rozplavit licí břechku s minimálním množstvím vody.

24[srov.] Tamtéž. s. 139-140.

3.3.6 SUŠENÍ A VÝPAL

Závěrečnými činnostmi při tvorbě keramiky jsou sušení a výpal.

Ať už při tvorbě postupujeme jakoukoliv z výše zmíněných technik, musíme mít na paměti, že se vzduch při výpalu rozpíná, a proto je důležité, aby měl kudy unikat. Uzavřené objekty totiž při vypalování zpravidla explodují a hrozí tak poškození i ostatních předmětů v peci. Ve všech uzavřených částech vytvořeného objektu je proto žádoucí udělat alespoň malou díрку, která umožní průchod vzduchu ven.²⁵ Velmi důležité je také nechat vytvořené objekty důkladně vyschnout.

Většina keramických plastických materiálů se při sušení smrští přibližně o 5 %. Jemné homogenní suroviny vysychají podstatně déle než suroviny hrubozrnné s příměsí šamotu či jiných ostřiv a je dobré jejich vysychání zpomalit, aby probíhalo pozvolna, rovnoměrně bez křivení a praskání. Objekty z těchto materiálů proto sušíme postavené do prostoru buď překryté papírem nebo igelitem, či bez zakrytí v místnosti s vyšší vzdušnou vlhkostí (např. ve sklepě).²⁶

Aby se z hlíny vytvořené vysušené objekty při styku s vodou opět nerozmočily, je nutné je vypálit, přičemž teplota pálení je u jednotlivých druhů keramiky odlišná v závislosti na použité hmotě (hodnotu teploty výpalu uvádí výrobce na balení). Zhotovené objekty obvykle vypalujeme ve dvou fázích. A to v následujícím sledu: prvotní výpal (přežah) – broušení a glazování – finální výpal.

První fází je tzv. přežah, při kterém dochází k odpaření mechanicky i chemicky navázané vody ze střepu. Přesto, že je střep po přežahu ustálen nezvratným chemickým procesem, zůstává porézní a je vhodným podkladem pro glazování (viz níže Zdobení keramiky). Při přežahu bychom měli velmi pomalu stoupat od nízkých k vysokým teplotám, neboť jakkoli se nám zdá střep suchý, vždy obsahuje atmosférickou vodu, a při rychlém zvýšení teploty by mohlo dojít k poškození objektů.²⁷ Doporučuje se začínat od pozvolného zvyšování teploty rychlostí 100 °C/ hod. a postupně zvyšovat, než dosáhne teploty 600 °C (při této teplotě se voda z hlíny vypařuje), poté pokračovat rychlostí 150 °C/ hod až do

25 [srov.] ATKIN, Jacqui. 250 tips, techniques and trade secrets for potters. First edition for the United States. Hauppauge: Barron's, 2009. s. 69.

26 [srov.] RADA, Pravoslav. Keramika. Praha: Aventinum, 2007. s. 173.

27 [srov.] Tamtéž.

teploty přibližně 900-950°C, v závislosti na použitém materiálu.²⁸ Porcelánové hmoty přežahujeme na vyšší teploty.

Druhý výpal, je procesem tavení glazury, která tímto pevně přilne k hlíně. Při tomto výpalu opět postupujeme pozvolna od rychlosti zvyšování teploty 100 °C / hod až do teploty 450 °C a poté ji dáme již jednorázově na horní hranici požadované teploty, která činí u hmot „nizkoteplotních“ 1060-1080 °C, u „vysokoteplotních“ hmot 1200-1300 °C,

V případě, že se rozhodneme keramiku neglazovat, je přípustné vypálit ji tzv. jednožárově, tedy pouze jednou, a to opět pozvolna, až na nejvyšší výpal.

3.3.7 ZDOBENÍ KERAMIKY

Hliněné objekty mohou být dekorovány mnoha různými způsoby, v čerstvé či proschlé, avšak stále ještě flexibilní podobě před výpalem, i po přežahu. A to jak samotným tvarováním hmoty již při tvorbě objektu (to se odvíjí od zvolené techniky tvorby), tak přípravou hlíny dekorativního charakteru jako materiálu pro tvorbu objektu i následnou dekorací objektu již vytvořeného. *„Dekorační techniky v keramice můžeme dělit do dvou velkých skupin: plastické a malířské. Obě skupiny se vzájemně prolínají a nelze je od sebe přesně oddělit.“*²⁹ Základním a zároveň nejdůležitějším způsobem zdobení objektu je jeho samotné tvarování. Následně jej můžeme dekorovat např. úpravou textury povrchu (nalepováním, razítkováním do hloubky, rytím, pořezáváním a seřezáváním), barvením (glazura, oxidy, engoba, mramorování), perforováním, zakuřováním, obtiskováním, leptáním, sítotiskem atp.³⁰ Zde si představíme několik dekorativních technik.

Nalepování

Jedná se o plastické zdobení předmětu, kdy na mírně zvadlý střepek nalepujeme ručně vymodelovaný či dle formy vytlačený reliéf. Reliéf by měl mít přibližně stejnou tuhost jako střepek zdobeného objektu. Přilepení dekoračního prvku na objekt docílíme prostřednictvím jemného narušení povrchu reliéfu a místa, které má být dekorováno, a přilepení šlikrem.³¹

28[srov.] ATKIN, Jacqui. 250 tips, techniques and trade secrets for potters. First edition for the United States. Hauppauge: Barron's, 2009. s. 21.

29[srov.] RADA, Pravoslav. Keramika. Praha: Aventinum, 2007. s. 141.

30[srov.] Tamtéž. s. 143-170.

31[srov.] Tamtéž. s. 143.

Razítkování do hloubky

Spočívá ve vtlačování jemných negativních reliéfů razítek či válečků do přiměřeně vláčné hlíny (tzn. tak aby se z ní razítka dobře odlepovala a nedocházelo k nežádoucí deformaci objektu).³²

Rytí

Technikou rytí lze dekorovat jak objekty z měkké, tak i z již vyschlé hlíny. Liší se však volba nástrojů. V případě měkké hlíny volíme dřevěné či bambusové nástroje s dlátovým koncem, pro suchý a tvrdý střepek naopak kovové ostré nástroje.³³

Prořezávání a seřezávání

Při těchto způsobech zdobení klasicky postupujeme tak, že si nejprve nakreslíme, či přeneseme na mírně zavadlý hliněný objekt či plát motiv, který chceme vyřezat. Ten poté vyřezáváme ostrým tenkým nožičkem či seřízneme profilovanými škrabkami.³⁴

Glazování

Velmi rozšířenou technikou dekorování keramiky je glazování. Glazura³⁵ může být na objekty nanášena několika způsoby. To, jakou metodu glazování zvolit, závisí jednak na tvaru a velikosti dekorovaného objektu, jednak na druhu efektu, kterého chceme dosáhnout.

Rychlou metodou glazování, při které dochází k rovnoměrnému nabarvení povrchu celého objektu, je **ponoření**, které spočívá v uchopení přežahnutého objektu do speciálních kleští a jeho následném vložení do nádoby s glazurou. Čím déle je objekt do glazury ponořen, tím větší vrstva se na něm usadí, proto by mělo ponoření a vytažení probíhat rychle. Jelikož se glazura při vypalování taví a roztéká a při chladnutí opět tvrdne, přichytává se k jakémukoliv povrchu, se kterým se dostane do styku. Je proto důležité po vytažení z glazovací nádoby očistit dno takto nabarveného objektu, aby při chladnutí po výpalu nedošlo k přichycení glazury k peci. Přílnavosti glazury na nežádoucí místa můžeme předejít jejich navoskováním. U objektů, které vyžadují mít naglazovanou i spodní část, se postupuje

32[srov.] RADA, Pravoslav. Keramika. Praha: Aventinum, 2007. s. 144.

33[srov.] Tamtéž.

34[srov.] Tamtéž. s. 147.

35Glazura je tenký sklovitý povlak (anorganických skel), který se při výpalu roztaví a trvale spojí s povrchem hliněného střepu.

tak, že se objektu vytvoří tři hliněné nožičky, na kterých je v průběhu vypalování vystavěn. Ty je poté možné odlomit a místa po nich jemně zbrousit.

Metodu ponoření je možné kombinovat s metodou nanášení štětcem, tak, že daný objekt nebo jeho část nejprve ponoříme do glazury a po zaschnutí jej dále dekorujeme např. nanášením jinak barevné glazury štětcem. Metoda **nanášení štětcem** je vhodná zejména chceme-li docílit efektu malby, neboť tahy štětcem jsou často viditelné i po výsledném vypálení. Případně je možné motiv štětcem tupovat. V případě rovnoměrného nátěru je žádoucí nanášet glazuru ve více vrstvách, přičemž mezi jednotlivými aplikacemi je potřeba dát prostor pro její zaschnutí.

Strakatého efektu je možné dobře docílit **nanášením** glazury **houbičkou**. Neméně obvyklé je také **nanášení** glazury **sprejem** (lze vytvořit motivy dle šablon), či **poléváním**.

Objekty je možné glazovat i v kombinaci s dalšími dekorativními technikami. Příkladem si můžeme uvést malbu podglazurními barvami, či solemi, kdy „malba na savý střep velmi připomíná techniku akvarelu.“³⁶ *Naproti tomu naglazovaný a vypálený střep můžeme následně dekorovat např. malbou naglazurními barvami či obtiskováním.*

Obtiskování

Při obtiskování dekorujeme zejména naglazovaný vypálený objekt. Pracujeme s motivy, které jsou natištěny keramickými tzv. naglazurními barvami na tiskový papír a jsou opatřeny snímacím lakem. Ten může být pozitivní, či negativní. Od toho se následně odvíjí také způsob aplikace. V prvním případě přiložíme obtisk motivem nahoru a přesuneme jej na střep objektu, v případě negativního laku, přiložíme obtisk motivem dolů, přitlačíme jej houbou a papír opatrně sejmeme pryč. (Obdobné principy např. jako při dekorování velikonočních vajíček či těla jednorázovým tetováním.) Před samotnou aplikací obtisky krátce vložíme do vlažné vody, aby došlo k jejich změkčení a důkladnému přilnutí ke střepeu.³⁷

Razítkování

Vedle výše zmíněného reliéfního razítkování, existuje také povrchová dekorační razítkovací technika spočívající v nanášení požadovaného motivu gumovými razítky

36 [srov.] RADA, Pravoslav. Keramika. Praha: Aventinum, 2007. s. 158.

37[srov.] RADA, Pravoslav. Keramika. Praha: Aventinum, 2007. s. 167.

a razítkovacím lakem nebo tiskařskou barvou. Razítka si může nejen zakoupit, ale i sami vyrobit (vyřezáním z gumy, či vytvořením formy ze dřeva nebo sádry a následným odlitím do silikonu). Zvolený motiv můžeme nanášet pod i na vypálenou glazuru.³⁸

38 [srov.] Tamtéž. s.164-165.

4 HLÍNA JAKO MÉDIUM VHODNÉ PRO VÝTVARNOU VÝCHOVU

Základním materiálem pro keramické činnosti, je hlína. Při práci s hlínou se jednak stimuluje jemná motorika obou rukou, jednak se rozvíjí hmatové a trojdimenzionální vnímání a smyslové kvality jako jsou tvar, objem a velikost. Použití hlíny jako uměleckého materiálu nám mimo jiné dává také možnost vytvořit prostorový objekt, který vyžaduje komplexní řešení ze všech nazíracích stran a žáci se tak učí důsledně pracovat i s vícehledovostí. *„Přínos modelování a prostorového vyjadřování je nedocenitelný. Pomáhá kultivovat vztah k povrchu, k objemu, k prostoru a k materiálu. Rozvíjí schopnost hmatového prožitku a přináší dětem nespočet nových podnětů. Zvláště v době puberty podporuje zájem o výtvarné vyjadřování, kdy vyvažuje poněkud stagnující kreslířské a malířské aktivity.“*³⁹

V dnešním světě, zaměřeném především na jeho vizuální stránku nám hmat a s ním spojené podněty stále častěji slouží jen jako upozornění před případným nebezpečím. Jelikož nám však přirozená schopnost hmatového vnímání zůstává zachována, zbytečně se tak ochuzujeme o velice důležitý aspekt tohoto smyslu. Oprostíme-li se však alespoň na okamžik od vizuálního vnímání, zavřeme oči a zaměříme naši pozornost na vjemy, které nám přináší doteky bříšek prstů nebo i celých dlaní, otevře se nám brána do světa obohaceného o nespočet nových podnětů souvisejících s různou intenzitou hmatového prožitku. *„Schopnost soustředěně vnímat vlastnosti povrchů a objemů souvisí s citlivostí dlaní a prstů, kterou podporuje především modelování a tvarování.“*⁴⁰

Jako neopomenutelnou přednost hlíny pro její využití při tvorbě v hodinách výtvarné výchovy je mimo jiné vhodné vyzdvihnout její opětovnou použitelnost. Hlína jednak umožňuje takřka nekonečné přepracovávání a upravování tvarů, aniž by se znehodnotila její kvalita, a žáci tak mohou v průběhu své práce opakovaně provádět nejrůznější změny a posouvat se k požadovaným tvarům, jednak jsou její zbytky obnovitelné pro novou práci, tudíž dochází jen k velmi malému množství odpadu, což z ní na rozdíl od jiných na trhu dostupných alternativ dělá také cenově atraktivní materiál, který nikterak nezatíží rozpočet školy, nicméně následné vypalování hlíny je finančně náročnější.

39[srov.] ROESELVÁ, Věra. *Techniky ve výtvarné výchově*. Praha: Sarah, ©1996. s. 148.

40[srov.] Tamtéž s. 146.

4.1 KERAMICKÉ ČINNOSTI VE VV NA ŠKOLÁCH

V rámci této podkapitoly jsem zjišťovala, jak to vypadá s keramickými činnostmi ve školách Plzeňského kraje. Zajímalo mne, zda jsou zařazovány do hodin výtvarné výchovy, nebo zda mají žáci možnost keramické tvorby pouze v rámci odpoledního kroužku. Dále jsem se vzhledem k ohromnému množství druhů keramické hlíny a jejích nejrůznějších alternativ dotazovala vyučujících výtvarné výchovy na základních a středních školách, jakou hlínu, případně jaké jiné materiály užívají při keramické tvorbě ať už v hodinách výtvarné výchovy, či na keramických kroužcích.

Sběr dat proběhl prostřednictvím emailové, a okrajově také osobní komunikace s vyučujícími. (Kopie emailové komunikace viz Příloha na CD ROM).

Z průzkumné sondy vyplynulo, že hojně užívanou hlínou je červenice. Tato hlína je vhodná jak na točení na kruhu, tak na modelování a stavění a v krajních případech se dá i ztekutit. Červenice s příměsí šamotu je například vhodná zejména pro tvorbu větších objektů a je dostupná s různou hrubostí zrna od 0-1 mm po 1-2 mm s vypalovací teplotou v rozmezí 1120-1160 °C. Za negativum je považováno, že zanechává na oděvu stopy, které nelze vyprat a velmi špatně se uklízí jak z lavic, tak z podlahy. Jemný červený prach se prý drží i na stěnách. Při jeho nedostatečném odstranění navíc hrozí zašpinění světlých druhů hlíny. Proto se někteří vyučující od této hlíny distancují a raději přecházejí na bílou.

V rámci výuky výtvarné výchovy i v keramických kroužcích jsou ojediněle využívány také licí hmoty.

Namísto hlíny bývá ve výuce výtvarné výchovy užívána tzv. modelína (též plastelína) a to zejména na 1. stupni ZŠ. Tento materiál však není příliš vhodný. Zpočátku je tvrdý, nepoddajný, a po propracování teplem rukou příliš měkne, tudíž se s ní poměrně špatně pracuje. Co bychom mohli ocenit je, že se nedrolí a vyschne až postupem času, takže umožňuje opakované zacházení. Potom ale zcela ztrácí svou kvalitu a stává se nepoužitelnou. K jejímu rozšíření došlo zřejmě hlavně proto, že je levná, nabízí širokou škálu barev, je velmi dobře dostupná a práce s ní nevyžaduje žádné speciální vybavení ani není nijak časově náročná a nedělá nepořádek. Na trhu se objevují i různě modifikované plastelíny, ty však většinou nejsou pro školy cenově atraktivní.

Další, ne příliš uspokojující alternativou, kterou školy občas využívají, jsou samotvrdnoucí modelovací hmoty, kterých se dnes na trhu vyskytuje široká škála. Jejich předností je, že k zafixování výrobků z nich není potřeba žádného zvláštního vybavení, neboť se ustálí vytvrdnutím na vzduchu. Na rozdíl od keramické hlíny už poté ale není jejich tvárnost obnovitelná, a tudíž neumožňuje opakované využití zbytků materiálu. Pro výuku není také vhodné jejich rychlé vysychání. Na atraktivitě jim ubírá také fakt, že na rozdíl od keramické hlíny se ne příliš dobře zjemňují vodou.

Jedna z vyučujících také zmínila příležitostné užívání polymerové hmoty. Její nevýhodou je však opět nejen vyšší pořizovací cena a potřeba speciálního vybavení, ale také vysoká vnímavost vůči špíně, která výsledné výtvořiny znehodnocuje.

Průzkum dále ukázal, že keramické činnosti jsou do hodin výtvarné výchovy zařazovány spíše výjimečně. U škol, které disponují vybavenou keramickou dílnou je nejčastějším důvodem pro jejich nezařazení omezená kapacita dílny a vysoký počet žáků ve třídách. Namátkou uvádím několik příkladů odpovědí vyučujících.

„Při výuce na gymnáziu keramické činnosti využíváme spíše málo. V nižších stupních gymnázia probíhá výuka v celé třídě najednou (cca 30 žáků), v takovém počtu je práce s keramikou dost náročná, logisticky i materiálně.“ (Gymnázium Stříbro)

„Keramické činnosti na škole uplatňujeme pouze v rámci kroužku. Keramickou dílnu máme v sousední budově a v počtu cca 28 dětí ve třídách není možné výuku provozovat.“ (10.ZŠ Plzeň)

„Nevyužívám keramické činnosti, protože keramická dílna je maličká a já mám na VV 2 třídy po 29 dětech. V takhle početných třídách se ve třídě s hlínou dělat nedá (neskutečný bordel, finančně náročné,...)“ (11. ZŠ Plzeň)

5 MOŽNOSTI VYUŽITÍ KERAMICKÝCH ČINNOSTÍ VE VÝTVARNÉ VÝCHOVĚ

Pod pojmem keramika nebo keramická činnost si povětšinou představíme tvorbu předmětů užitě keramiky. Přestože patří keramické činnosti k tradičním, lze keramické hmoty a některé techniky uplatnit i při jiných činnostech, například při animaci, nebo akční tvorbě ať už happeningu či performance atd.

Tato kapitola bude pojednávat jednak o možnostech využití keramické tvorby ve výtvarné výchově s přesahem do problematiky produktového designu, jednak o možnostech netradičního zapojení keramických činností do výuky. Je zde zohledněn fakt, že se jedná o proces tvorby ve škole, tudíž nelze v plném rozsahu uplatnit všechny dílčí nástroje a techniky, ať už ve vztahu ke kurikulu, tak k podmínkám jednotlivých škol. Nutné je brát také zřetel k bezpečnosti žáků. Proto např. namísto řezacího drátu použijeme rybářský vlasec (sartunu), kterou z každé strany navážeme na kroužek používaný pro záclony a závěsy. Tato alternativa navíc stojí zlomek toho, co drát a má na rozdíl od drátu, který může prasknout dlouhou životnost. Dále se vyhneme užívání ostrých nožů a za samozřejmost se mimo jiné pokládá také práce s bezolovnatými glazurami, které jsou dostupné pod označením P.

„Každá idea v sobě nese předpoklady pro specifické řešení, výsledkem kreativního procesu tak může být produkt, artefakt či instalace.“⁴¹

5.1 UŽITÁ KERAMIKA, PRODUKTOVÝ DESIGN

Keramika nám již od pravěku umožňuje zhmotnit naše vize a ideje, a to nejen z estetického hlediska, ale také z hlediska funkčního (užitého). Proto jsou pro designéra kromě uměleckého cítění stěžejní i technické a konstrukční znalosti, znalosti materiálů a procesů výroby, přičemž ideálním výsledkem je spojení uměleckého (koncept) a průmyslového (řemeslo). Jen tak totiž může vzniknout kvalitní (produktový) design. Zde se nabízí široké možnosti vytěžit téma produktového designu a užitě keramické tvorby pro výuku výtvarné výchovy s využitím keramických materiálů a činností.

41 [srov.] Ateliér keramiky a porcelánu. Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze [online]. Praha: Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze, ©2019 [cit. 2019-06-30]. Dostupné z: <https://dev.umprum.cz/web/cs/uzite-umeni/keramika-a-porcelan>.

5.2 AKČNÍ UMĚNÍ

Pojmem akční umění, též performance se rozumí akce ve výtvarném umění, „*kteřá zvýrazňuje vlastní tvůrčí průběh; též veřejná akce zinscenovaná umělcem, na níž se případně podílejí diváci vlastní aktivitou.*“⁴² S akčním uměním se setkáváme jak v kontextu umění minulosti, tak i v současné umělecké sféře. Příkladem akčního umění jsou jednak futuristická vystoupení jednak představení dadaistů, či akce surrealistů. Materiály jako jsou keramická hlína a licí hmota, nabízejí celou škálu možností uplatnění v akci, a to i při hodinách výtvarné výchovy.

5.3 KONCEPTUÁLNÍ UMĚNÍ

*„Krásná konvice na čaj, ze které nelze čaj nalévat může být jedinečným plodem kreativity, chybí jí však podstatný prvek k harmonii jejího celkového vyznění. I v takovém případě je však možné řešení. S dostatečně důmyslným obsahovým konceptem, který autor do její formy vloží, může přesvědčit, že o čaj v jejím případě skutečně nejde a máme se obdivovat spíše myšlenkám, které zhmotňuje než jejímu všednímu fungování.“*⁴³

Konceptuální tendence jsou založeny především na zpochybňování nutnosti funkčnosti vytvářených objektů. Do výuky výtvarné výchovy můžeme zapojit keramické činnosti také právě v souvislosti s konceptuálním uměním a zprostředkovat tak žákům tuto uměleckou oblast.

5.4 ANIMACE

Keramické činnosti můžeme v hodinách výtvarné výchovy uplatnit také při využití hlíny a jejích vlastností (případně dalších vhodných hmot) jako média pro animaci. Zde se nabízí zejména technika stop motion neboli fázové animace. Při ní dochází k manipulaci

42[srov.] BALEKA, Jan. Výtvarné umění: výkladový slovník: malířství, sochařství, grafika. Vyd. 1. Praha: Academia, 1997. s. 14.

43 Pohled na věc - idea, oko, tvar. ArtMap [online]. Praha: ArtMap, ©2019 [cit. 2019-06-30]. Dostupné z: <https://www.artmap.cz/pohled-na-vec-idea-ok-tvar-0/>.

s určitým objektem, k jeho proměnám a zachycování těchto proměn. Ty lze zachycovat např. prostřednictvím fotoaparátu, a to tak, aby jednotlivé snímky po rychlém shlédnutí za sebou působily dojmem plynulého samovolného pohybu.⁴⁴ Toho lze docílit tak, že je daný objekt ručně upravován (pozměňován či posouván) jen o malé úseky a každá tato změna vyfotografována, přičemž každý statický obraz předmětu se od předchozího musí lišit jen nepatrně. Pokud by byly změny objektu na po sobě jdoucích snímcích příliš velké, jevil by se pohyb jako trhaný, což obvykle nebývá žádoucí. Je proto vhodné využít také stativu. Jelikož je animace poměrně náročná jak časově, tak úkonově, je vhodné pracovat ve skupinách. Animace je mimo jiné smysluplným způsobem, jak zapojit do výtvarné výchovy informační technologii.

K získání výsledného filmového artefaktu můžeme s žáky postupovat pěti základními kroky, které vedle rozvoje tvořivosti velmi bohatě rozvíjejí klíčové kompetence, zejména kompetenci k řešení problému, komunikativní a kompetence sociální a personální.

Jako první přichází na řadu brainstorming, jehož cílem je vygenerovat co nejvíce nápadů na dané téma. Tato metoda povzbuzuje všechny členy skupiny, aby se aktivně zapojili do kladení otázek a projednávání. Žáci diskutují o různých možnostech, jak dané téma ztvárnit a uchylují se k jednotné dohodě o jejich společném projektu. V této fázi se žáci učí řešit problém, nahlížet na něj z více úhlů, formulovat své myšlenky, komunikovat s ostatními členy skupiny a respektovat jejich odlišné nápady a pracovat s nimi.⁴⁵ *„Brainstorming umožňuje rozvíjet kreativitu, podporuje tvořivé myšlení, dává žákům možnost popustit uzdu vlastní fantazii a vede je k originalitě.“*⁴⁶

Dalším krokem je společná tvorba scénáře. V tomto kroku mají žáci promyslet a zaznamenat konkrétní postup akce, kterou plánují. Identifikovat objekty animace a průběh děje a dohodnout se na případných rekvizitách (dle tvůrčího záměru). V tomto

44 [srov.] Stop motion animace. Asociace animovaného filmu [online]. Praha: Asociace animovaného filmu, ©2018 [cit. 2019-05-12]. Dostupné z: <http://www.asaf.cz/dictionary/stopmotion-animace/>.

45 [srov.] Animation in school. Ikitmovie [online]. IKITSystems Limited, ©2019 [cit. 2019-05-12]. Dostupné z: <https://www.ikitmovie.com/animation-in-school/>.

46 [srov.] SÁRKÖZI, Radek. Moderní vyučovací metody: Brainstorming a jeho variace. Čtenářská gramotnost a projektové vyučování [online]. Most: Čtenářská gramotnost a projektové vyučování, ©2019, 16. 3. 2011 [cit. 2019-05-12]. Dostupné z: <http://www.ctenarska-gramotnost.cz/projektove-vyucovani/pv-metody/metody-1>.

procesu se učí experimentovat s vizuálními nápady a rozvíjet je pomocí základních náčrtků zvyšujících jejich vizuální gramotnost. Rovněž dochází k rozvoji komunikace a jazykové dovednosti prostřednictvím získání nové slovní zásoby týkající se animace a tvorby filmu obecně. V tomto kroku se žáci musí shodnout na narativu, případně i zvukových efektech, hudbě atp., které je možné přidat v postprodukci. Žáci by měli být obeznámeni s možnostmi daného média, v tomto případě hlíny a dalších modelovacích hmot.⁴⁷

Po vytvoření scénáře začíná samotná práce na jeho naplňování, při které se mimo jiné uplatní i koordinační schopnosti členů skupiny. Žáci se učí pracovat jako tým. Prakticky si ověří možnosti využití hlíny pro své záměry. Zároveň se učí kriticky analyzovat přednosti hlíny a její vhodnost pro různé typy projektů. Při své tvorbě poznávají také různé vizuální techniky používané médii, např. využití osvětlení k zobrazení nálady, atmosféry nebo plynutí času a rozvíjí své dovednosti jak při práci s hlínou, tak při práci s fotoaparátem.

Po nashromáždění požadovaného počtu snímků následuje jejich samotná animace a postprodukce. Zanimování pořízených snímků lze docílit prostřednictvím free softwaru Shotcut, DaVinci Resolve atp. nebo například v Adobe Photoshop či iKIT4. Následně ještě mohou svůj film vyexportovat do formátu souboru pro nahrání na internetové stránky pro sdílení videa, jako je např. YouTube.⁴⁸ Tím je proces tvorby dokončen a přichází prostor pro reflexi průběhu a výsledku společné práce. Tvorba animace přesahuje rámec kreativního a uměleckého vyjádření. Žáci zvyšují své celkové dovednosti v oblasti ICT a vizuální gramotnosti. „Práce žáků na animaci se pohybuje na pomezí trojrozměrné a intermediální tvorby. Což jsou odvětví, která jsou ve srovnání s plošnou tvorbou v současných školách opomíjena.“⁴⁹

Při tvorbě animace žáci využijí zejména techniku ručního modelování a dle svého tvůrčího záměru také nástroje vhodné pro modelování, jako je kuchyňský nůž, různé druhy špachtlí, ok pro vybírání hlíny atp.

47[srov.] Animation in school. Ikitmovie [online]. IKITSystems Limited, ©2019 [cit. 2019-05-12]. Dostupné z: <https://www.ikitmovie.com/animation-in-school/>.

48[srov.] Tamtéž.

49[srov.] BRŮŽKOVÁ, Klára. Hlína jako animační médium [online]. České Budějovice, 2016 [cit. 2019-04-07]. Dostupné z: https://www.pf.jcu.cz/education/departament/czv/archiv_zp/ns/2016/Hlina_jako_animacni_medium.pdf. Kvalifikační práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Vedoucí práce Mgr. Karel Řepa Ph. D.

6 UPLATNĚNÍ KERAMICKÝCH ČINNOSTÍ V KONKRÉTNÍCH ÚKOLECH VV

V této kapitole bude podrobně popsáno celkem 6 mnou navržených pedagogických děl, zaměřených na keramické činnosti, z nichž dva byly reálně odučeny na 11. základní škole v Plzni. Všechna byla navržena v souladu s RVP ZV a ŠVP a respektují nejjobecnější cíl vzdělávání, kterým je rozvoj klíčových kompetencí, tedy „*souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti.*“⁵⁰

Při navrhování výtvarných úkolů, jsem vycházela z myšlenky, že umění má být místem, kde se mohou žáci svobodně vyjádřit. Proto nejsou následující úkoly příliš limitovány, ale jsou koncipovány tak, aby žákům poskytly dostatečný prostor pro sebevyjádření. Pomyslné mantinely udává povětšinou pouze materiál, v tomto případě keramická hlína a téma, které je sice dané společně všem, ale je dostatečně široké na to, aby mohlo být individuálně uchopeno.

Výjimečně jsou žáci limitováni také dodržáním několika konkrétních technologických postupů. To se týká právě následujícího výtvarného úkolu – Hmatatelná slova, ve kterém se snoubí komplex keramických činností se všemi jejich náležitostmi od návrhu a vytvoření hliněného objektu přes prvotní výpal (přežah), po možnost následné glazování a finální druhý výpal. I zde však žákům zůstává zásadní volnost při práci s námětem a volbou jednotlivých keramických činností. Mohou využít jak modelování, tak např. tvorbu z plátu. Veškerý jejich počin by se měl odvíjet od jejich tvůrčího záměru, který je důležité reflektovat.

Ostatní úkoly jsou navrženy tak, aby zahrnovaly keramické činnosti, ale zároveň byly dostupné i pro školy, které buďto nemají možnost využít keramickou pec, ale rádi by pracovali s keramickou hlínou, namísto běžně užívané modelíny a dalších alternativních materiálů, o jejichž ne příliš vhodných vlastnostech bylo pojednáno výše. Nebo například pro vyučující výtvarné výchovy, kteří mají práci s tímto médiem natolik v oblibě, že hledají další, i méně obvyklé, způsoby pro jeho uplatnění ve výuce.

50 [srov.] RVP ZV 2017, s. 10 dostupné z:
http://www.nuv.cz/uploads/RVP_ZV_2017.pdf.

Měli bychom mít na paměti, že výtvar jako takový by měl být v hodinách výtvarné výchovy druhořadý, důležitý je především proces tvorby.

6.1 HMATATELNÁ SLOVA

Inspiračním zdrojem pro námět toho výtvarného úkolu mi byla výtvarná a literární tvorba Petra Nikla, a to zejména trojice knih – *Lingvistické pohádky*, *Záhádky*, *Přeshádky* a jejich ilustrace.

Petr Nikl je český umělec činný v mnohých oborech od grafiky a malby přes performativní umění a literaturu až po tvorbu prostorovou. Je znám svou schopností proplovat mezi několika druhy umění a propojovat je. Tvoří nejen originální díla literárního charakteru, fantazijní hravé texty, často obsahující i vymyšlená slova, která doprovází vlastními ilustracemi, ale také malby či loutky.⁵¹ Celou jeho tvorbou prostupuje nesmírná hravost, spontánnost a uvolněnost, tedy vlastnosti, které jsou nám sice přirozené, avšak v dnešní uspěchané době stále častěji dochází k jejich potlačování a pro jejich pěstování nezbývá příliš prostor. Jak jednou někdo moudrý řekl: „*pragmatickou civilizací je z duše vyháněna imaginace.*“ Smyslem Niklovy osobité tvorby je ji nejen prožít, ale probouzet hravost a podněcovat fantazii také u diváků a čtenářů svých děl, a to jak dětských, tak i dospělých, a právě na hravosti je založen také tento úkol. Keramická hlína přímo vybízí k tomu, vytvářet jemné a kultivované organické tvary fantaskních zvířat, rostlin či bytostí, které jsou charakteristické pro Niklovy litografie, jimiž ilustruje své umělecké texty. Ty, jak již bylo zmíněno, mnohdy obsahují i vymyšlená slova. Text, kterým je úkol Hmatatelná slova inspirován, pochází z knihy *Přeshádky* a nese příznačný název *Slova*. S tímto textem budou žáci seznámeni v rámci motivace. Úkolem žáků bude nashromáždit několik slov, která využijí jako materiál pro vznik slov nových, dosud neexistujících, jejichž význam se pokusí vizuálně ztvárnit při hlavní výtvarné činnosti.

51[srov.] Petr Nikl. Artlist – Centrum pro současné umění Praha [online]. Praha: Artlist – Centrum pro současné umění Praha, 2019 [cit. 2019-06-28]. Dostupné z: <https://www.artlist.cz/petr-nikl-881/>.

6.1.1 MYŠLENKOVÝ OBRAZ DÍLA

Cílová skupina: 2. stupeň ZŠ

Počet žáků: 10-15

Časová náročnost: 270 min. (3x 2hodinový výukový blok)

Výstupy (RVP ZV + konkrétní): „Žák užívá vizuálně obrazná vyjádření k zaznamenání vizuálních zkušeností, zkušeností získaných ostatními smysly a k zaznamenání podnětů z představ a fantazie“ (spojením několika slabik vytvoří žák nové slovo a následně vyjádří, co podle něho může jím utvořené slovo představovat; k zobrazení své představy využije keramickou tvorbu).

„Žák uplatňuje základní dovednosti při přípravě, realizaci a prezentaci vlastního tvůrčího záměru“ (žák vytváří prostorový objekt na základě své představivosti a následně jej prezentuje).

„Žák interpretuje umělecká vizuálně obrazná vyjádření současnosti i minulosti; vychází při tom ze svých znalostí historických souvislostí i z osobních zkušeností a prožitků“ (žák diskutuje nad ukázkami děl Petra Nikla, prezentuje svůj artefakt).

Vzdělávací cíl: Žák uplatní svou představivost, fantazii a výtvarné myšlení; při své tvorbě prakticky využije postupy práce s keramickou hlinou.

Materiál: Keramická hlína vhodná pro modelování.

Pomůcky: Papíry A4, měkká tužka, pastelky (čtvrtky A4, akvarelové barvy), špachtle, očka, řezací sartuna, váleček, špejle, podložky (případně otočné stojany), glazury

Motivace: sběr slov, představení tvorby Petra Nikla (prostřednictvím knih či s oporou v PPT prezentace), umělecký text.

Slova

„Jednou se všechny knihy světa rozpadly, věty povolily

a jejich slova se rozskákala do všech stran.

Vypadalo to jako po sněhové bouři.

Všude byly naváté mraky slov.

Některá slova se pokoušela skládat věty, ale moc smyslu to nedávalo.

Třeba: Nemají jelikož lupen chlupatá...

Nebo: Zapomnělo jilm aniž by žárovku pospíchal kdysi...

Jinde se zase sešla stejná slova, aby se porovnala.

Například: Nevím Nevím Nevím Nevíš Nevím Neví...

O kus dál se zase srotily spojky a i aneb, aniž by něco spojovaly.

Navíc se promíchala slova nejrůznějších jazyků...

Z toho navátého zmatku se vyhrabalo slovo, které nikdo neznal:⁵²

(upraveno)

Přípravná fáze úkolu:

Zaznamenávání slov na samostatné kartičky, v průběhu jednoho týdne. Tato fáze má sloužit jednak ke sběru materiálu potřebného k výuce, jednak má na žáky působit motivačně. Eventuálně je také možné tuto činnost provést v začátku hodiny po představení umělecké tvorby autora před přečtením motivačního textu.

Realizační fáze úkolu:

– V první fázi úkolu vyučující představí žákům výše uvedený text, modifikovaný vypuštěním posledního slova a sdělí jim, že i oni nyní nechají rozpadnout svá nashromážděná slova a to tak, že každý z nich rozstříhá svá nashromážděná slova na slabiky a odloží je na předem

52[srov.] NIKL, Petr. Přeshádky. Praha: Meander, 2010.

určeném místě ve třídě (např. na jedné z lavic). Postupně vznikne navátá hromádka slov, jako je tomu v motivačním textu. Následně si každý z žáků náhodně vybere několik částí různých slov a utvoří z nich své nové libovolné slovo, které bude podstatným jménem. (To si každý sám následně dosadí namísto teček v textu.) – Ve druhé fázi úkolu si žáci napíšou vše, co je k danému slovu napadá. Vhodné je žáky podpořit kladením návodných otázek (viz pokyny k realizaci).

– Ve třetí fázi ztvární jeho podobu prostřednictvím kresby a malby, která bude sloužit jako návrh pro keramickou tvorbu vč. glazování.

– Ve čtvrté fázi úkolu žáci převedou svůj návrh do prostoru. K tomu využijí techniku modelování, či techniku stavění.

– V páté fázi úkolu žáci dotvoří svůj objekt po přežahu glazováním a vypálením

– V poslední fázi žáci jednak představí svůj artefakt před třídou, jednak společně s vyučujícím navrhnu vhodné místo a způsob vystavení svých prací.

Koncepce reflektivního dialogu:

Při komunikaci se žáky uplatňujeme nehodnotící zpětnou vazbu a zařazujeme reflektivní dialog, který uplatníme zejména ve chvíli, kdy budou jednotliví žáci představovat své výtvořky. Měli bychom se zaměřit na to, jak při práci postupovali, proč postupovali právě takto, co je inspirovalo, jak se liší jejich výsledek od jejich představy, zda jim něco činilo problém, překvapilo je atp. Důležité je na odpovědi žáků vhodně reagovat a konfrontovat je také s názory a výsledky ostatních. Podstatnou zpětnou vazbou pro kantora je, zda žáky daný úkol zaujal a zda si s ním zvládli odpovídajícím způsobem poradit.

Žákyně nejprve představí svůj výsledný artefakt prostřednictvím jednoduchého schématu: ...je..., který... a poté pohovoří o tom, jak při práci postupovali, co jim činilo potíže, s čím jsou nebo naopak nejsou spokojeni. Poté dostanou slovo ostatní žáci vysloví se k tomu, zda dle nich podoba objektu odpovídá danému názvu, či zda v nich dané slovo evokuje něco úplně jiného a co.

Při případném hodnocení bychom měli přihlídnout k následujícím kritériím: žák přinesl svá slova, pracoval na úkolu svědomitě, uplatnila se u něho kreativita, na jaké úrovni zvládl

keramické postupy, komunikační dovednosti žáka (zapojení se do společné diskuse, představení a zdůvodnění výsledku své tvorby).

Pokyny k realizaci – zadání pro žáky:

- Vyberte si libovolný počet částí slov navátých na lavici, ne však méně než 3 a více než 5.
- Zvolené části slov dle svého uvážení seřadte a jejich spojením utvořte své vlastní nové slovo, které bude podstatným jménem.
- Co by dané slovo mohlo představovat? Jak na vás působí? Sepište si na papír vše, co vás k tomuto slovu napadá. Co by se pod ním mohlo skrývat? Představuje bytost, rostlinu, zvíře, nebo předmět? Jak vypadá? Jaké má vlastnosti?
- Zachyťte svou představu kresbou na papír. Vaše kresba bude sloužit jako návrh, podle něhož budete následně své slovo zhmotňovat prostřednictvím keramické hlíny.
- Po konzultování a schválení návrhu vyučující, dostanete určité množství hlíny, kterou budete mít k dispozici pro převedení svého návrhu do prostoru. Nezapomeňte pracovat se všemi stranami vytvářeného objektu.
- Vytvořený objekt nechte přežahnout a následně na něj dle svého návrhu aplikujte glazuru. Poté s vyučující provedte konečný výpal všech objektů.
- Společně navrhnete, jak by mohla vypadat výstava vašich výtvorů.

Přesto, že se jedná o metodickou řadu, nemusí být jednotlivé přechody mezi činnostmi striktně časově rozvrženy, to znamená, nemusíme jeden dvouhodinový výukový blok věnovat pouze motivaci a tvorbě návrhu, ale vezmeme-li v úvahu, že každý žák pracuje svým tempem, můžeme rychlejším žákům umožnit započít prostorovou tvorbu již v prvním výukovém bloku. Je však nezbytné, aby byl rozpracovaný objekt v závěru výuky důkladně zabalen a ochráněn tak před vysycháním, aby zůstal do následujícího výukového bloku tvárný a nedošlo ke znehodnocení dosavadní práce žáka.

Dodržet rozdělení činností v jednotlivých výukových blocích je žádoucí pracujeme-li se žáky, kteří se s prací s keramickou hlínou setkali jen zřídka a je nutné je před započítáním činnosti seznámit s možnostmi a zásadami, jak s ní pracovat.

6.1.1 REALIZACE

Tento úkol jsem realizovala v hodině výtvarné výchovy na 11. základní škole v Plzni, kde se mé výuky zúčastnilo celkem 6 žákyň z 8. ročníku.

Protože mají žáci druhého stupně časovou dotaci pro předmět výtvarná výchova pouze 1 vyučovací hodinu týdně a výuka proto reálně probíhá ve dvouhodinovém vyučovacím bloku jednou za dva týdny, přizpůsobila jsem úkol časovému rámci 90 minut, přičemž původní návrh předpokládal minimálně dva dvouhodinové vyučovací bloky (tedy 2x90 minut). Úkol jsem upravila zkrácením časového intervalu jak u motivace, tak i u všech jednotlivých činností a kresbu návrhu (v původním znění úkolu zamýšlenou jako vzor pro glazování) omezila na pouhý náčrt. Namísto projektové řady tedy proběhla bloková výuka.

Jelikož se jednalo o odpolední vyučování, před kterým mají žáci volnou hodinu, dostavily se některé žákyně do hodiny se zpožděním, což pro mne bylo velmi nevýhodné, neboť jsem potřebovala maximálně využít veškerý čas, který byl pro výuku vyhrazen. Na štěstí však dívky od samého začátku pilně spolupracovaly a zadání jednotlivých činností porozuměly bez obtíží. Nedošlo tak již k žádné další větší časové prodlevě.

Nejprve jsem uvedla téma hodiny, které se vzápětí stalo tématem pro diskusi. *„Jelikož mne tlačil čas, bohužel jsem jejich „spekulacím“ příliš nevěnovala pozornost a navázala jsem krátkým představením osobnosti a tvorby Petra Nikla“*,⁵³ tedy navrhovanou motivační činností. Oproti původnímu návrhu jsem motivaci navíc obohatila o vysvětlení principu techniky litografie, jíž Niklovy ilustrace vznikají.

„Další součástí motivace a zároveň přípravnou fází výtvarného úkolu byla tvorba nových doposud neexistujících slov na základě náhodného vylosování tří až pěti slabik“,⁵⁴ které jsme si předem připravily v souvislosti s výchozím motivačním textem. *„Poté co každá*

53 [srov.] Reflektivní bilance k úkolu Hmatatelná slova viz Příloha 1.

54 [srov.] Reflektivní bilance k úkolu Hmatatelná slova viz Příloha 1.

žákyně dle svého uvážení poskládala získané slabiky, do podoby nového slova, dostaly prostor pro zamýšlení se nad jeho obsahem⁵⁵ a zachycením jeho vizuální podoby, kterou následně zhmotnily prostřednictvím keramické hlíny. Jelikož všechny žákyně vyjma jedné v minulosti navštěvovaly keramický kroužek, znaly již možné techniky tvorby a důležité zásady. Přímá keramická činnost proběhla bez jakýchkoliv komplikací.

V závěru hodiny jsme si společně prohlédly vzniklé práce a diskutovaly nad nimi. „Každá z žákyň vždy představila svůj objekt prostřednictvím jednoduchého schématu: ..je..., který... a poté hovořila o tom, jak při práci postupovala, co jí činilo největší potíže a jak hodnotí výsledek své práce. Ostatní spolužačky sdělovaly svůj názor, zda dle nich podoba objektu odpovídá danému názvu, či zda v nich dané slovo evokuje něco úplně jiného a co.

6.1.2 ZPĚTNÁ REFLEXE

Jak již bylo zmíněno, úkol byl původně koncipovaný pro více časových jednotek, ale s ohledem na ŠVP 11. ZŠ Plzeň jsem jej přizpůsobila časovým možnostem, a to jednak zkrácením vymezeného času pro jednotlivé činnosti, jednak obměnou činnosti z propracované kresby návrhu na pouhý náčrt. Dle ŠVP pro 8. ročník se tento úkol opíral o následující výstupy: „využívá ve vlastní výtvarné činnosti základních poznatků o vizuálně obrazných vyjádřeních, hledá neobvyklá řešení“ a učivo: „práce s netradičními materiály Kombinace různých materiálů a technik.“ (ŠVP 11. ZŠ Plzeň pro VV přiložen na CD.)

V rámci této výuky bylo vytvořeno celkem 6 objektů, přičemž zvířecí motivy převažovaly nad rostlinnými a zastoupena zde byla i stavba. Při tvorbě všech žákyň se uplatnila technika modelování. Technika tvorby z plátu se vyskytla jen jako doplňková, pro dotvoření vymodelovaného objektu, konkrétně při tvorbě křídel v případě ptáka kříženého s hadem. Původně touto technikou postupovala také autorka „Stínablahausu“, ale vzhledem ke svému záměru se nakonec rozhodla celý dům pouze vymodelovat.

55 [srov.] Tamtéž.

Při výuce žákyně nejvíce zaujala činnost skládání slov a hledání jejich obsahu, což ale zároveň hodnotily jako nejsložitější, přesto si s tím však všechny dokázaly poradit.

Jednoznačně nejlépe se s úkolem dle mého názoru vypořádala autorka „Hrachkýmaly“ (viz Příloha 2, obr. 1, 2), která v závěrečné reflexi prokázala, jak bravurně skloubila své asociace se slovem do podoby tohoto živočicha, jehož protáhlý mírně zahnutý nos byl evokován kýcháním a namísto parohů raší „Hrachkýmale“ na hlavě „kývající se“ hrachový lusk s neposedným hráškem.

Velmi kreativně zpracovala úkol také autorka „Žiskavibáka“ (viz Příloha 2, obr. 3, 4). Obě tyto práce mne zaujaly jak svou nápaditostí, tak kvalitou zpracování.

Jejich autorky se zhostily zpracování úkolu velmi kreativně a počínaly si nad očekávání dobře také při přímé práci s keramickou hlinou. V obou zmiňovaných případech došlo k převedení nově vzniklého slova, po jeho následné interpretaci, do podoby živočicha, přičemž z keramických postupů uplatnila obě děvčata modelování.

Jak dokládá písemný koncept žákyně (viz Příloha 2, obr.9), slovo *Hrachkýmala* v její mysli vyvolalo následující asociace: *hrášek, hladký, malá, kýchal, kývat a živočich*, které se staly východiskem pro hledání obsahu tohoto pojmu a jeho vizuální podoby, přičemž výsledná podoba *Hrachkýmaly* je dokonalým sloučením významů všech asociovaných pojmů. Můžeme si také všimnout jistého smyslu pro detail, který tato žákyně projevila například při tvarování stopky lusu či vytvořením vychýleného hrášku, který narušuje jeho pravidelnou kompozici a působí tak dojem pohybu.

„Autorka Žiskavibáka opodstatnila jeho podobu tím, že první část tohoto slova (žiska) v ní na základě zvukové podoby asociovala pojem „whiska“ a druhá část slova (vibák) rybáka a žabáka a s tím mimo jiné i mouchu, kterou se žáby obvykle živí.“⁵⁶

Na úkol jsem od všech žákyň dostala kladnou odezvu. Aktivitu celkově velmi chválily, přičemž činností, která je nejvíce zaujala, byla tvorba nových slov a hledání a nalezení jejich obsahu.

56 [srov.] Reflektivní bilance k úkolu Hmatatelná slova viz Příloha 1.

6.1.3 ALTERACE ÚKOLU

Při retrospektivním pohledu na tuto hodinu mne napadá několik úprav a dalších možností, jak by bylo možné s tímto úkolem či jeho výsledky dále nakládat. K tomu mne mimo jiné inspirovala právě postava vzniklé „Hrachkýmaly“.

Udržet slovo v tajnosti

Stěžejními činnostmi tohoto úkolu byla tvorba nových slov a jejich následná prostorová vizualizace. Žákyně mohly nad svými nově utvořenými slovy a vznikajícími objekty v průběhu své práce diskutovat, a tak rovnou všechny věděly, co bude které slovo představovat. Právě v tomto bodě navrhuji úpravu. Dle mého názoru by bylo lepší, kdyby si žáci svá nově vzniklá slova nechali pro sebe a nikomu je nesdělovali. V závěru hodiny by pak každý žák tiše (šeptem, či písemně) sdělil své slovo vyučující, která by si následně slova všech zaznamenala na papír a postupně je pak předčítala či napsala na tabuli. Úkolem žáků by bylo prohlédnout si vzniklé objekty a pokusit se k nim správně přiřadit názvy (nově utvořená slova), což by bylo možné udělat např. opět písemnou formou (žáci si nejprve projdou třídu a důkladně prohlédnou všechny objekty, poté vyučující postupně uvede jednotlivá slova a žáci opět prochází třídu, prohlížíjí si objekty a poznamenají si, kterému objektu dle jejich názoru dané pojmenování náleží). Poté by mělo dojít k porovnání a vyhodnocení výsledků. Žáci by měli dostat prostor, se ke svým domněnkám vyjádřit. Důležité je, aby nebyly žákyně omezeny rozpoznáním rukopisu svých spolužaček a nebyla tak tato činnost kontraproduktivní, což je ošetřeno právě zapojením vyučujícího.

Propojení s předmětem český jazyk

Dále bych navrhovala tento úkol více propojit s českým jazykem, které je příhodné. Žáci by mohli např. vymyslet charakteristiku daného živočicha, včetně výškových a váhových údajů, způsobu života, chování atp. (opět bych nechala prostor kreativitě žáků). V případě zhmotnění předmětu by se jednalo o popis. Opět by neměl například chybět údaj

o „skutečných“ rozměrech, materiálu, účelu, ke kterému slouží atp. V případě přístroje či nástroje by se mohlo by se jednat také např. o sepsání návodu k obsluze a zacházení s ním.

Tvorba fotomontáže či koláže

Svou představu o velikosti živočicha/předmětu a jeho životě/využití, by bylo možné výtvarně zpracovat navazujícím úkolem, který by spočíval v pořízení snímku objektu a vytvoření fotomontáže či koláže, charakterizující daného živočicha/předmět. Mohl by takto vzniknout např. celý soubor fotomontáží k jednomu živočichovi/předmětu, jejichž cílem by bylo, co nejlépe daného živočicha/předmět představit.

Tvorba komiksu, animace či autorské knihy

Vzniklé práce mohou být podnětným materiálem také např. pro tvorbu komiksu, animace či autorské knihy. Představme si například jak vypadá jeden den v životě „Hrachkýmaly“, či co vše by mohlo stát, kdyby např. utkvěla „Hrachkýmle“ kapka vody uvnitř lusku a jeden z hrášků vzklíčil.

Výše nastíněné úkoly by bylo možné využít jak samostatně, tak komponovat do komplexní projektové výuky, kdy by žákem nově utvořené slovo a jeho vizualizace sloužilo jako propojovací motiv všech činností. Tvorba autorské knihy, komiksu či animace by mohla probíhat například i v rámci samostatného semestrálního úkolu, přičemž by každý žák mohl využít svůj vlastní potenciál.

6.2 Mé oči, tvé ruce

Tento úkol jsem navrhla zejména pro žáky 2. stupně jako motivační výtvarnou etudu, pro prostorovou tvorbou z keramické hlíny, a to i pro ty, kteří se s tvorbou z keramické hlíny prakticky ještě nesetkali.

Inspirací mi byl fakt, že keramická tvorba je založena na dotecích a myšlenka, že dotek je prostředkem kontaktu a komunikace. Prostřednictvím doteků a hmatu dnes komunikují s prostředím převážně nevidomí lidé, naproti tomu my, kdo se můžeme opírat o zrakové vjemy si ty hmatové uvědomujeme jen velmi málo.

Hlavní výtvarná činnost v tomto návrhu spočívá ve vyvolání slovní představy a jejím haptickém zhmotnění v keramické hlíně, prostřednictvím kooperativní práce ve dvojici, kdy jeden z dvojice slovními pokyny navádí k prostorovému ztvárnění své slovem vyvolané představy partnera, který má zavázané oči a může tak přetvářenou hmotu vnímat pouze dotekem. Při porovnání prekonceptů s výslednými díly, pak mohou žáci zhodnotit své komunikační dovednosti.

6.2.1 MYŠLENKOVÝ OBRAZ DÍLA

Cílová skupina: 2. stupeň ZŠ

Počet žáků: 20 (důležitý je sudý počet)

Časová náročnost: Jeden výukový blok (2x 45 minut)

Výstupy (RVP ZV + konkrétní):

„Žák užívá vizuálně obrazná vyjádření k zaznamenání vizuálních zkušeností, zkušeností získaných ostatními smysly a k zaznamenání podnětů z představ a fantazie.“ (Žák slovy navádí spolupracujícího partnera k haptickému zhmotnění své představy.)

Vzdělávací cíl:

Žáci se zamyslí nad dostupností výtvarného umění pro nevidomé. Vcítí se do toho, jak nevidomý člověk vnímá objem a materiál a zhodnotí důležitost smyslu hmatu. Současně s rozvojem hmatového vnímání bude rozvíjena také kooperace a komunikace mezi žáky, kdy žák dokáže svými pokyny postupně vhodně vést svého partnera k požadovanému cíli, žák se zavázanýma očima reaguje na návodné pokyny svého spolužáka a postupně tak společně vytváří výsledný artefakt. Žáci vědomě užijí pojmy z oblasti prostorové tvorby: *povrch, tvar, objem*.

Materiál:

Keramická hlína vhodná pro modelování

Pomůcky:

Látková taška s rozmanitými předměty, šátky na zavázání očí, podložky pod hlínu, nástroje pro práci s hlínou (oka, špachtle, houbička)

Motivace:

Vyučující přinese do třídy neprůhledný bavlněný sáček s nejrůznějšími předměty. Jednotliví žáci vždy zavřou oči a vylosují si jeden předmět, který následně ohmatají a popíší jednak o jaký předmět se jedná, jednak z jakého materiálu je vyroben. Namátkou se vyučující například může zeptat, jakou má daný předmět barvu. Žáci si tak připomenou, že pokud daný předmět důvěrně neznají, barvu takto bez zapojení zraku nerozpoznají. Bezprostředně po motivaci budou žáci seznámeni se zadáním a průběhem hlavní výtvarné činnosti.

Přípravná fáze úkolu:

Žáci se rozdělí do dvojic (ať už samostatně, či náhodným losováním). Následně se domluví, případně rozlosují (např. prostřednictvím „kámen, nůžky, papír, teď“) kdo z dvojice bude mít zavázané oči jako první. Ten si poté zaváže oči šátkem a postaví se k lavici, kde na něho čeká již předem připravená hrouda hlíny. Druhý z dvojice si vylosuje kartičku se zadáním

(buďto slovním názvem nebo obrázkem) toho, co má žák se zavázanýma očima na základě jeho pokynů vymodelovat. Jeden bude očima a druhý rukama toho druhého.

Realizační fáze úkolu:

Tvůrčí činnost je závislá na komunikaci mezi dvojicí spolupracujících žáků. Žák se zavázanýma očima se snaží co nejpřesněji naplnit pokyny svého partnera a modeluje podle toho, co mu spolužák říká. Komunikace mezi žáky může probíhat pouze slovně – žák „navaděč“ nesmí přímo fyzicky zasahovat do procesu modelování. Dvojice žáků mají na splnění úkolu v takto rozdělených rolích přibližně 20 minut času. Poté dojde k obrácení rolí. Nový žák „navaděč“ si opět dojde vylosovat papírek s informací o tom, co mají společnými silami zpodobnit. Poté proběhne společná reflexe.

Vzniklé objekty mohou být vypáleny a poté vystaveny např. ve vestibulu školy.

Koncepce reflektivního dialogu

Při komunikaci se žáky opět uplatňujeme nehodnotící zpětnou vazbu a zařazujeme reflektivní dialog. Příklad možných otázek: Jak jste si objekt představovali? Naplnilo se vaše očekávání? Jak se Vám pracovalo bez použití svého zraku? Dělalo vám problém spoléhat se na svůj hmat, a zrak a pokyny vašeho spolužáka? Jaké bylo navádět vašeho spolužáka? Je něco, co vám činilo problém? Je něco, co vás překvapilo? Jaké pocity vás při tvorbě bez využití zraku provázeli?

Pokyny k realizaci – zadání pro žáky:

- Rozdělte se do dvojic, ve kterých budete spolupracovat, oblékněte si zástěru a připravte si před sebe navlhčené podložky.
- Rozdělte se nebo rozlosujte, kdo z vás bude začínat jako „navaděč“. K rozlosování můžete použít např. „kámen, nůžky, papír, ted“.

- „Navaděč“ si posléze vylosuje lísteček s námětem, který budete společnými silami ztvárňovat, druhý z vás se posadí do lavice a důkladně si zaváže oči šátkem tak, aby nic neviděl.
- Nyní dostane každá dvojice určitý kus keramické hlíny a úkolem „navaděče“ bude představit si podobu pojmu, který je uveden na lístečku a vhodnými pokyny navádět svého partnera tak, aby společně co nejlépe zhmotnili „navaděčovu“ představu.
- „Navaděč“ smí svého partnera navádět pouze slovně, nikoliv se dotýkat jeho rukou nebo fyzicky zasahovat do vznikajícího objektu. Při slovním navádění, nesmí přímo říct, co zpodobňují. Např.: bude-li mít na lístečku napsáno *pes* nesmí partnerovi říci: „budeme dělat živočicha, psa, teď mu udělej nohy atp. Pokusí se svého partnera navigovat tak, aby neprozradil, co je modelovanou věcí.
- Na společnou činnost máte přibližně 20 minut a poté si vyměníte role. Nový „navaděč“ si opět přijde vylosovat téma a budete pokračovat stejně, dle předchozích bodů v zadání.

6.2.2 REALIZACE

Tato výuka probíhala dle předem stanoveného schématu a nenastaly při ní žádné výrazné odchylky. O něco více času jsme věnovali pouze motivační činnosti (na základě aktivity žáků), přičemž této činnosti předcházela krátká společná diskuse nad problematikou zprostředkování umění nevidomým lidem.

Na motivaci jsme navázali zadáním výtvarného úkolu včetně s ním souvisejících organizačních záležitostí, jakými jsou rozlosování rolí a vzhledem k práci v běžné třídě, také zvýšený důraz na pořádek. Navrhované rozdělování žáků do dvojic nebylo nutné, neboť již od samého začátku seděli s tím spolužákem, se kterých chtěli také spolupracovat. Po rozdělení potřebných pomůcek si přišli žáci v roli „navaděče“ vylosovat své téma a vzápětí začali tvořit.

Značnou komplikací při realizaci keramické činnosti byla dostupná přemokřená hlína, se kterou se žákům z počátku ne příliš dobře pracovalo. Avšak vzhledem k tomu, že jsme byli zaměřeni především na uvědomělý proces tvorby, nikoliv na oku líbivý výsledek, nepokládám tento nedostatek za nosný. Jednotlivé činnosti jsme průběžně reflektovaly

v závislosti na příhodných podnětech a po dobu celého výukového bloku panovala příjemná atmosféra.

Vzhledem k věku žáků a převaze chlapců, jsem měla jisté obavy, jak bude vyučovací hodina probíhat, ale byli do činnosti zainteresovaní a po celou dobu pracovali na úkolu svědomitě.

6.2.3 ZPĚTNÁ REFLEXE

Dle ŠVP 11. ZŠ Plzeň pro 6. a 7. ročník se tento úkol opíral o následující výstupy: *„využívá zkušeností z mimovizuálních podnětů k zaznamenávání vizuálně obrazných vyjádření (sluch – rytmus, hmat – tvar a povrch předmětů)“* a učivo: *„vytváření jednoduchých prostorových objektů, výtvarné možnosti různých materiálů (hmota, tvar, struktura), společná práce na jednom objektu.“*

Jednalo o krátkou haptickou etudu, spočívající v kooperativní spolupráci vždy dvou žáků. Při této etudě nebyly kladeny nároky na zpracování detailu, nýbrž na komunikaci, která byla pro úkol stěžejní.

Nejprve došlo ke slovnímu vyvolání představy u jednoho žáka a na základě slovního navádění k jejímu haptickému zhmotnění druhým žákem. Navádějící žák přitom nesměl svému modelujícímu partneru prozradit, co je námětem. Ukázalo se, že právě v této části je úkol značně obtížný, neboť pracovat s takovými slovy, aby se daný námět neprozradil od žáků vyžaduje, aby svá slova volili velmi pečlivě, a to se ne všem podařilo. Avšak *„ve výsledku si myslím, že postupné vyzrazení ani odhalení zadání již v průběhu práce, s sebou nepřineslo žádný zásadní problém. Chtěla jsem to omezit však z toho důvodu, aby modelující žáci alespoň ze začátku zpracovávaly prekoncept svého partnera a svůj vlastní si vytvořili až později.“*⁵⁷

Didaktická reflexe byla zaměřena na haptickou zkušenost žáků. *„Žáci se shodli na tom, že při ohmatávání předmětu oběma rukama cítili více detailů, dokázali si lépe představit nejen tvary, ale i velikost daného předmětu.“*⁵⁸ K rozpoznávání materiálu vedle

57 [srov.] Reflektivní bilance k úkolu Mé oči, tvé ruce viz Příloha 3.

58 [srov.] Tamtéž.

hmatu vhodně zapojovali také sluch. „Žák, který určoval předmět kovový, usuzoval tento materiál na základě toho, že byl na dotek chladný. Svou domněnku si následně ověřil poklepáním na předmět, čímž do procesu poznávání zapojil také sluch.“⁵⁹ Při motivační činnosti se velmi iniciativně zapojila také jedna z žákyň, která vyzvala svou spolužačku se zavřenýma očima k určení barvy svého ořezávátka, tu samozřejmě odhadla, neboť daný předmět znala. „Na základě toho, jsem žákyni dala do ruky k rozpoznání a určení barvy syrovou lesní šišku, u které opět barvu správně určila. Poté jsem nechala žákyni náhodně vylosovat ještě jeden předmět, u kterého měla určit navíc také barvu. To již však nedokázala.“⁶⁰ Prostřednictvím syntézy poznatků, které z této situace vplynuly žáci sami správně vyvodili, že barvu u předmětů určila, díky své předešlé vizuální zkušenosti.

Náměty pro hlavní výtvarnou činnost byly zvoleny tak, aby je všichni žáci znali a uměli si je představit. I přesto u jedné z dvojic nastala situace, kdy si „navaděč“ s daným pojmem nevěděl rady. Konkrétně se jednalo o „květ“. Ukázalo se, že měl žák problém uchopit jednu z mnoha představ ve své mysli a zprostředkovat ji svému spolužákovi. Na základě možnosti vlastní volby poté společnými silami zhmotňovali „jablko“. S pojmy jako „kočka“, „žába“, „moucha“ přitom nevznikl problém. Na základě této zkušenosti shledávám vhodnější volit slova s menším rozsahem.

Pro některé žáky byl tento úkol také „zkouškou trpělivosti“, neboť nic nevidící modelující partneři ne vždy dokázali jejich pokynům ihned přesně vyhovět. Za to do jisté míry mohla počáteční dezorientace žáků po zavázání očí.

Při navádění žáci postupovali od nejvýraznějších znaků své představy, což odpovídalo postupu od největších částí po ty nejmenší. Zajímavé bylo pozorovat, jaké překvapení u modelujících žáků vyvolal pohled na vytvořený objekt.

Z rozhovoru, který se uskutečnil v rámci počáteční motivace vplynulo, že návštěva uměleckých výstav není pro žáky atraktivní, a to zejména z toho důvodu, že jsou zde převážně pasivními diváky. V souvislosti s tím jsme se dotkli problematiky zprostředkování vizuálního umění nevidomým lidem a zmínili jsme si, že např. Národní galerie v Praze pořádá hmatové expozice s doprovodnými programy.

59 [srov.] Reflektivní bilance k úkolu Mé oči, tvé ruce viz Příloha 3.

60 [srov.] Tamtéž.

Výuka žáky velmi bavila, ocenili společnou práci ve dvojici i způsob tvorby i materiál, se kterým pracovali. Pro „navaděče“ představovalo problém vydržet se hlíny nedotýkat. Většinu z nich si s hlínou pohrávala, oceňují, že bez zásahu do tvorby svého partnera.

Ukázku vzniklých výtvorů naleznete viz Příloha 4, obr. 10-18.

6.2.4 ALTERACE ÚKOLU

Při retrospektivním pohledu na tento úkol, navrhuji alteraci navržené úvodní motivace, která je založena na losování jednoho předmětu jedním žákem, neboť tento postup neumožňuje konfrontaci haptických vjemů a obrazových představ jednotlivých žáků s ostatními. Vhodnějším postupem by dle mého názoru byla práce vždy s jedním předmětem a všemi žáky, kdy všichni žáci se zavřenýma očima postupně ohmatávají jeden daný předmět, své postřehy o něm zaznamenávají na papír a vzápětí je porovnávají jednak s představami spolužáků, jednak se skutečnou podobou daného předmětu. Takto by dle časových možností postupně pracovali s 5-10 předměty.

Obraz místo textu

Možnou obměnu spatřuji také na místě slovního zápisu zadání na lístečku, kdy lze namísto slova využít obrazu. Bylo by tak možné předejít výše zmíněnému problému s tím, že je pro některé žáky těžké si vytvořit představu či navadět svého modelujícího partnera na základě vybavené představy v mysli.

Zde se nabízí dvě možná východiska. Vyučující jednak může žákům na místo lístečků se slovy zprostředkovat lístečky s obrázky, které na základě svého uvážení sám vybere, jednak rozdat žákům k vylosovaným lístečkům se slovním zápisem čistý papír a poskytnout jim dostatek času pro zchycení vyvolané představy kresbou. V obou případech pak budou mít navádějící žáci pro svou práci vizuální oporu, což pro ně může být v jistém smyslu snazší. Nevýhodou první z uvedených alternativ je však potlačení možnosti práce s vlastním prekonceptem žáka.

Jako možné shledávám také kombinaci všech tří alternativ na základě potřeb konkrétních žáků.

Rozsah slova

Pro navádění je dále vhodné volit slova s malým rozsahem, aby bylo pro navaděče snazší si vybavit obraz.

Nevidomý žák

Tento úkol by bylo se možné využít mimo jiné např. také v hodině výtvarné výchovy ve třídě s integrovaným nevidomým, či silně zrakově postiženým žákem. Předpokladem je však zavedení následujících opatření:

Výuka by měla probíhat v klasické třídě či jiném prostoru, jehož prostředí nevidomý žák dobře zná a dokáže se v něm bez problémů sám pohybovat.

Pro motivaci je žádoucí pracovat se speciálně upravenými lístečky zadání. V případě práce s pojmy využijeme k jejich zaznamenání Braillovo písmo, rozhodneme-li se pracovat s obrázky, připravíme si pro daného žáka lístečky s obrázky s prostorově výraznou lineární kresbou. Nevidomý žák by měl mít stejnou možnost volby zadání, jako ostatní, tzn. že bychom mu neměli předložit pouze jeden daný speciálně upravený lísteček či mu zadání rovnou pošeptat, a připravit ho tak o odpovídající pocit možnosti náhodné volby losováním.

Při hlavní výtvarné činnosti v pozici „navaděče“ je nucen nevidomý žák namísto svého zraku užívat hmat, proto je žádoucí, aby se i jako „navaděč“ dotýkal rozpracovaného objektu člena své dvojice. I pro něho však platí pravidlo, že v této pozici nesmí do procesu modelování přímo fyzicky zasahovat, tzn. nemůže objekt přetvářet a upravovat, pouze k těmto úpravám svého partnera navádět.

6.3 ZHMOTNĚNÍ BARVY

Jako další možný úkol do hodiny výtvarné výchovy s využitím keramických činností, jsem navrhla krátkou etudu založenou na uvědomění si aspektů barev a jejich působení na člověka.

Každý z žáků si libovolně zvolí jednu barvu, kterou následně prostorově ztvární prostřednictvím keramické hlíny. Jedná se o vytvoření takového objektu, který má zastupovat charakter zvolené barvy. Budeme vycházet z toho, jak na nás barva působí. Je klidná? Výrazná? Tajemná? Všechny tyto a další vlastnosti a pocity z dané barvy se žáci pokusí zhmotnit. Důležité je, aby se žáci při práci oprostili od konkrétních námětů pojících se s danou barvou (např. nežádoucí je, aby si žák pro svůj výtvarný úkol zvolil žlutou barvu a zpodobnil ji jako slunce), neboť by tak byli velice limitováni a úkol by mohl být kontraproduktivní. Velmi důležitá je proto počáteční motivace úkolu, která by žáky měla postupně navést na abstraktní myšlení. V závěru by mělo dojít k reflektivnímu dialogu nad vzniklými artefakty, kdy žák se svým objektem předstoupí před třídu a ostatní žáci nejprve sdělí své dojmy – jakou barvu v nich evokuje a čím. Následně vystoupí sám autor a vysloví se k tomu, jakou barvu zpodobňoval, jakým způsobem, jaké aspekty dané barvy se pokusil vyjádřit, a proč si pro svou práci zvolil právě onu barvu.

Tento výtvarný úkol je vhodný zejména pro žáky ve věku 12 let a výše, kdy již disponují schopností a dovedností abstraktně myslet.⁶¹

61 [srov.] KOHOUTEK, Rudolf. Vývoj poznávání dětí a mládeže. Psychologie v teorii a praxi [online]. Psychologie v teorii a praxi, 2019, 11. 3. 2010 [cit. 2019-05-18]. Dostupné z: udolfkohoutek.blog.cz/1003/kognitivni-vyvoj-deti-a-mladeze.

6.3.1 MYŠLENKOVÝ OBRAZ DÍLA

Cílová skupina: 2. stupeň ZŠ

Počet žáků: 15-20

Časová náročnost: Jeden výukový blok (2x 45 minut)

Výstupy (RVP ZV + konkrétní): „Rozliší působení vizuálně obrazného vyjádření v rovině smyslového účinku, v rovině subjektivního účinku a v rovině sociálně utvářeného i symbolického obsahu.“ (Žák vyjádří objemem a tvarem charakter jím zvolené barvy, popíše, jaké pocity v něm daná barva vyvolává a na základě charakteru objektů svých spolužáků se pokusí odvodit, jaké barvy zhmotňovali oni. Dále popíše symbolické významy různých barev v naší kultuře a porovná je s významy v jiných kulturách).

Vzdělávací cíl: rozvoj abstraktního myšlení, uvědomění si působení barev v sociokulturním kontextu, rozvoj komunikačních dovedností

Materiál: keramická hlína vhodná pro modelování

Pomůcky: pracovní list, různě tlusté fixy případně černá tuš a sada redisper, tempery, štětce, paleta na míchání barev, kelímek s vodou, špachtle, očka, řezací drát, případně otočný stojan

Motivační fáze:

V motivační fázi vyučující nejprve směřuje žáky k vybavení si barvy prostřednictvím zážitku. Zde navrhuji možný způsob zadání, který je vhodné na základě reakcí žáků, doplnit návodnými otázkami.

- Vybavte si jakýkoliv zážitek a přiřaďte mu barvu. Barvu byste měli přiřadit na základě vašeho pocitu z daného zážitku, nikoliv libovolně.
- Nyní se zamyslete, zda váš zážitek s danou barvou nějak souvisí, nebo jestli jsou to dvě rozdílné věci. Nacházíte mezi danou barvou a vaším zážitkem nějakou souvislost? Dokážete si vybavit stejný zážitek ve spojení s jinou barvou? Jaký jste při tomto zážitku měli pocit? Byla to radost, rozčilení, překvapení, nebo nad smutek?

- Kdo chcete podělte se o svůj zážitek s ostatními a sdělte jim, proč jste mu přiřadili danou barvu. (K tomuto kroku bychom neměli žáky nutit, nebo se jedná o jejich osobní zážitky, které pro ně mohou být citlivým tématem.)

Poté přistoupíme ke druhé části motivace, zaměřené zejména na vizualizaci konkrétních pocitů a barev. K tomu jsem navrhla následující pracovní list.

Zhmotnění barvy – pracovní list

Vyjádřete *barvou* následující pocity:

šťěstí radost strach chlad únava

napětí stesk jistota svěžest nuda

Vyjádřete pomocí *linie* následující pocity:

šťěstí radost strach chlad únava

napětí stesk jistota svěžest nuda

Seřadte následující barvy, od nejlehčí po nejtěžší, na základě toho, jak na vás působí:



Namíchejte jednotlivé barvy, které podle vašeho pocitu nejlépe vyjadřují uvedené pojmy:

hrubá hebká vroubkovaná hladká kluzká

Realizační fáze úkolu:

- V první fázi úkolu si každý z žáků si vybere jednu libovolnou barvu, kterou se následně pokusí vyjádřit tvarem, objemem a strukturou za využití keramické hlíny. Zvolenou barvu nejprve zaznamená štětcem na čtvrtku, tak aby ji neviděli ostatní spolužáci.
- Ve druhé fázi úkolu vytvoří takový hliněný objekt, který bude svými vlastnostmi zvolenou barvu charakterizovat.
- Ve třetí fázi úkolu žák předstoupí se svým objektem před třídu a ostatní se zamýšlí, jakou barvu představuje. Vyslechne si jejich názory a poté se ke svému počínu vyjádří.

Koncepce reflektivního dialogu:

V rámci reflektivního dialogu jednotliví žáci zdůvodní veškeré své tvůrčí počínání. Při srovnání výsledků z motivace je důležité vyvodit, že jelikož má každý z nich jiné zkušenosti, musí se výsledky zákonitě lišit. Dále pak, že je třeba odlišovat působení barvy na člověka a vnímání barvy okem člověka (zjednodušeně řečeno – vidíme podobně, protože pocházíme z jednoho kulturního prostředí). Vedle toho žáky návodnými otázkami uvedeme také do problematiky odlišného kulturního vnímání barev a jejich symbolického významu.

Pokyny k realizaci – zadání pro žáky:

- Vyberte si libovolnou barvu, namíchejte ji a naneste štětcem na čtvrtku. Čtvrtku následně schovejte, aby vaši barvu nikdo neviděl.
- Zamyslete se nad vlastnostmi vámi zvolené barvy a nad pocity, které ve vás vyvolává (vše si napište na papír).
- Pokuste se vytvořit takový objekt, do kterého uvedené vlastnosti a pocity z dané barvy promítnete.
- Představte svůj objekt spolužákům a vyučující a nechte je zamyslet se nad tím, jakou barvu vámi vytvořený objekt vyjadřuje. Poté jim objasněte, o jakou barvu se jedná a popište vlastnosti vámi vytvořeného objektu ve vztahu ke zhmotňované barvě.

6.4 TRANSFORMACE

K navržení výtvarného úkolu Transformace jsem se inspirovala v oblasti interaktivního umění, které umožňuje aktivní zapojení diváků do tvůrčího procesu. Úkolem každého žáka je vytvořit z daného množství hlíny objekt, na téma Transformace. Vzniklé objekty budou následně vystaveny a přítomní diváci vyzváni k jejich libovolnému přetváření. Důležité je kolemjdoucí žáky upozornit na to, že když chtějí do díla zasáhnout, měli by svým zásahem něco sdělit. Mají sice možnost vstoupit do výtvaru někoho jiného a pozměnit jej, ale mělo by se jednat o tvůrčí zásah vyvolaný vizuálními podněty, nikoliv pouhé poničení objektu z legrace či zášti. Jelikož není transformace náhlou změnou, nýbrž postupnou přeměnou, je proto vhodné regulovat míru a množství zásahů jednotlivých kolemjdoucích následujícími pravidly a vyvarovat se tak destruktivních tendencí. Kolemjdoucí, nesmí ubírat ani přidávat materiál a každý může udělat jen jeden zásah.

Žáci spolu s vyučujícím předem navrhnu také způsob a přesné místo konání výstavy. Aby bylo možné se o procesu transformace přesvědčit, je žádoucí jej zachytit. Proto bude důležitou součástí úkolu také fotodokumentace. Každý vzniklý předmět bude vyfotografován ve chvíli jeho vystavení, dále několikrát v průběhu, a nakonec v samém konci výstavy. Možné je využít i časosběrné video. Na konci výukové jednotky nesmí chybět reflektivní dialog. K námětu *transformace*, je zde přistupováno ve smyslu postupné přeměny a přetváření.

Tento úkol je zamýšlen pro žáky 8. a 9. ročníku základní školy a odpovídající ročníky gymnázií.

6.4.1 MYŠLENKOVÝ OBRAZ DÍLA

Cílová skupina: 2. stupeň ZŠ

Počet žáků: 15

Časová náročnost: Jeden výukový blok (2x 45 minut)

Výstupy (RVP ZV + konkrétní)

„Žák užívá vizuálně obrazná vyjádření k zaznamenání vizuálních zkušeností, zkušeností získaných ostatními smysly a k zaznamenání podnětů z představ a fantazie“ (žák na základě svých představ a fantazie vytváří objekt na zadané téma).

„Žák užívá prostředky pro zachycení jevů a procesů v proměnách a vztazích; k tvorbě užívá některé metody uplatňované v současném výtvarném umění a digitálních médiích – počítačová grafika, fotografie, video, animace.“ (Žák prostřednictvím fotoaparátu průběžně zaznamenává proces transformace jím vytvořeného artefaktu.)

Vzdělávací cíle: Žáci rozumí významu pojmu interaktivní umění, sami si vyzkouší uspořádat interaktivní výstavu. Rozvíjena je také komunikační dovednost žáků.

Materiál a pomůcky: keramická hlína, stojany (případně lavice, bedny...), sartuna na řezání, špachtle, oka atp. Využity mohou být např. i rámy na obrazy, nebo hrnčířský kruh (vše v souvislosti s tvůrčím záměrem jednotlivých žáků)

Motivace:

Motivace by měla probíhat ve spojení s metodou brainstormingu nad pojmy *interakce* a *interaktivní umění*. Dále je vhodné zapojit ukázkou interaktivního umění s oporou internetu a následně nad ukázkami s žáky diskutovat. Dát prostor jejich postřehům a názorům. Je-li to možné navštívme s žáky výstavu interaktivního umění či interaktivní výstavu. Brainstormingu by mohla předcházet diskuse nad tím, zda žáci navštěvují umělecké výstavy (kdo ano, kdo ne), jaké výstavy upřednostňují, co se jim na výstavách líbí a co jim naopak vadí. S největší pravděpodobností se ve třídě najde alespoň jeden žák, který výstavy nenavštěvuje z toho důvodu, že se zde nudí, jelikož se smí pouze dívat a nemůže se do výstavy aktivně zapojit. Je žádoucí volit návodné otázky na základě reakcí žáků.

Dalším krokem motivační činnosti je brainstorming nad pojmem *transformace*, který je námětem pro keramickou tvorbu. Po krátkém zamyšlení žáci vyjmenují procesy transformace, které je napadají. Co se přeměňuje či pozvolna zaniká? V případě potřeby je může vyučující navést např. na metamorfózy v přírodě.

Přípravná fáze úkolu: příprava výtvarného materiálu a pomůcek, příprava prostoru pro interaktivní výstavu

Realizační fáze úkolu:

– V první fázi úkolu každý z žáků vymodeluje libovolný objekt na zadané téma (limitovaný rozměry či množstvím hlíny). Jsou-li k tomu vhodné podmínky, je možné započít už samotnou tvorbu žáků v prostoru zvoleném pro výstavu. Případně žáci zhotoví svůj objekt v učebně výtvarné výchovy, v keramické dílně nebo v běžné třídě (záleží na možnostech školy).

– Ve druhé fázi úkolu se všichni společně s vyučujícím přemístí do výstavního prostoru, kde své artefakty vystaví a vyfotografují. Následně komunikují s kolemjdoucími diváky a navádí k tvořivému zapojení se do průběhu výstavy – k dotýkání se vystavených objektů a k přiměřeným zásahům do jejich podoby. Diváci mohou být limitováni například časovým intervalem (5 s) či počtem zásahů (např. ne méně než 2 a ne více než 3). Neměli by však odebírat ani přidávat hmotu. Žáci postupně se proměňující objekty průběžně fotodokumentují.

– Ve třetí fázi úkolu žáci navrhnou způsob vystavení pořízených fotografií a transformovaných objektů, které nechají vysušit a vypálit.

Tuto interaktivní výstavu je možné realizovat například při dvou hodinovém vyučovacím bloku v průběhu přestávky.

Koncepce reflektivního dialogu:

Při konfrontaci s tvořícími diváky budou žáci v průběhu výstavy získávat rozmanitou zpětnou vazbu, na kterou by měl být zaměřen také závěrečný reflektivní dialog. Žáci sdělí své postřehy a dojmy z procesu tvorby a zhodnotí je společně se získanou zpětnou vazbou. Vhodné je posléze porovnat pořízené fotografie na začátku a po skončení výstavy a pozorovat, jak se daný objekt transformoval. K tomu můžeme využít např. PC s projektorem.

Pokyny k realizaci – zadání pro žáky:

- Na základě inspirace a dle svého uvážení vymodelujte objekt na téma transformace. Objekt může svým konceptem procesu transformace předcházet, či může naznačovat jeho fázi.
- Každý vystavte svůj objekt na určeném místě a vyfotografujte jej.
- Vyčkejte na příchod kolemjdoucích a vyzývejte je k interakci s vašimi objekty, dovolte jim se jich dotýkat a přetvářet je. Pozorujte, s jakými asociacemi pracují. Zamyslete se, zda byste v daný okamžik udělali tentýž zásah jako daný návštěvník, či něco úplně jiného. Postupnou proměnu objektu průběžně dokumentujte fotoaparátem.
- Spolu s vyučující navrhnete vhodný způsob výstavy vámi pořízených fotografií a transformovaných objektů.

6.4.2 ALTERACE ÚKOLU

Akce na ulici

Při důkladně promyšlené organizaci a získání povolení, by bylo možné tento úkol realizovat také jako akci na ulici, přičemž bylo na namísto interaktivní výstavy nosným tématem akční umění, kterému by měla být přizpůsobena také motivace úkolu.

Štafetové modelování

V souvislosti s námětem transformace se nabízí uplatnit také metodu štafetového modelování. Aby byli v případě většího počtu neustále zapojeni všichni žáci můžeme postupovat tak, že každý vytvoří svůj objekt a poté např. po směru své pravé ruky (záleží na uspořádání daného prostoru) promyšleně provede drobnou proměnu u každého z objektů svých spolužáků. Všichni žáci se tak budou svým tvůrčím zásahem podílet na procesu transformace všech objektů.

Obdobným způsobem mohou tvořit také dvojice žáků. V tomto případě je vhodné oddělit jednotlivé členy dvojice přepážkou, aby se v průběhu provádění zásahů

neovlivňovali. Postupujeme tak, že každý z dvojice vytvoří svůj objekt, vymění si místo se spolužákem a provede tvůrčí změnu na jeho artefaktu. Poté se opět vymění a provedou promyšlený zásah na svém objektu, který je nyní již v pozměněné podobě. Tak to postupují až do uplynutí časového limitu stanoveného vyučujícím.

6.5 DIALOGY HLÍNY

Jak již bylo zmíněno v teoretické části práce, výtvarnou výchovu je mimo jiné možné propojit s ICT a průřezovými tématy. Na propojení keramických činností ve výtvarné výchově ve vztahu s informačními a komunikačními technologiemi je zaměřen mnou navrhovaný úkol – Dialogy hlíny, inspirovaný dílem významného českého animátora Jana Švankmajera. Tento úkol spočívá ve skupinové práci žáků, kteří společně vytvoří scénář, kulisy a snímky pro animaci. Společně se budou podílet také na animaci snímků včetně přidání zvukové složky. Animaci je příhodné využít v souvislosti s vysvětlením počátku filmové tvorby a seznamováním žáků s možnostmi nových médií.

6.5.1 MYŠLENKOVÝ OBRAZ DÍLA

Cílová skupina: 2. stupeň ZŠ

Počet žáků: 15-30

Časová náročnost: 270 min. (3x 2hodinový výukový blok)

Výstupy (RVP ZV + konkrétní)

„Žák užívá prostředky pro zachycení jevů a procesů v proměnách a vztazích; k tvorbě užívá některé metody uplatňované v současném výtvarném umění a digitálních médiích – počítačová grafika, fotografie, video, animace.“ (Žák zachycuje proměnu hmoty a pořízené snímky animuje technikou stop-motion.)

Vzdělávací cíle: Žáci se naučí vytvořit stop-motion animaci. V rámci skupinové práce budou rozvíjeny komunikační a koordinační schopnosti jednotlivých členů skupiny a tvořivost.

Pomůcky: papír, tužka, karton, akrylové barvy (nebo jiné), fotoaparát nebo mobilní telefon, stativ, keramická hlína, špachtle, oka, nůž atp. dle tvůrčího záměru autorů (pomůcky jsou uvedeny pro 1 skupinu)

Motivace:

K tomuto úkolu navrhuji žáky motivovat tvorbu Jana Švankmajera, konkrétně animací *Možnosti dialogu*, se zaměřením zejména na úsek, ve kterém je vyjadřovacím prostředkem hlína. Postupujeme tak, že žákům nejprve pustíme ukázkou a poté se jich ptáme, jestli ví, jak taková animace vzniká, zda se někdy setkali s pojmem stop-motion, kolik snímků za sekundu je nutné mít, aby se pohyb jevil jako plynulý atp. V souvislosti s tím, se dotkneme také tématu vzniku filmu a vizuální a zvukové složky filmového díla. Neměla by také chybět ukázkou nejjednoduššího způsobu animace, kterým jsou dva obrázky (dvě fáze) či flipbook.

Dále se žáky pohovoříme nad možnostmi a prostředky komunikace. Co vše můžeme vyjádřit slovy, doteky, mimikou?

V závěru motivace žákům představíme citát Jana Švankmajera z publikace *Síla imaginace* a společně se se jej pokusíme interpretovat. „*Animaci používej jako magickou operaci. Animace není pohybování neživých věcí, ale jejich oživení. Lépe řečeno jejich probuzení k životu. Dříve než oživiš nějaký předmět ve filmu, snaž se ho pochopit. Ne jeho utilitární funkci, ale jeho vnitřní život.*”⁶²

Realizační fáze úkolu:

- V první fázi úkolu se žáci nejprve rozdělí do tří až pěti členných skupin a společně se zamyslí nad scénářem své animace. Zapisují si vše, co kterého člena napadne. Poté se společně domluví na jednotném scénáři. Sepíší si také potřebné pomůcky a materiál.
- Ve druhé fázi úkolu vytvoří kulisy (zátiší pro animaci) a začnou s pořizováním jednotlivých snímků hlíny.
- Ve třetí fázi úkolu žáci tyto snímky spojí a v rámci postprodukce k nim dodají odpovídající zvukovou složku.

62 [srov.] ŠVANKMAJER, Jan. *Síla imaginace: Režisér o své filmové tvorbě*. Praha: Dauphin - Mladá Fronta, 2001. s. 114.

Koncepce reflektivního dialogu:

V rámci závěrečného reflektivního dialogu žáci jednak představí svou animaci ostatním spolužákům jak z hlediska obsahu, tak postupu tvorby, jednak popíší své dojmy z průběhu společné tvorby – zda se jim dařilo se na všem dohodnout, jak řešili neshody, co pro ně představovalo největší problém, co je naopak potěšilo, překvapilo, či zaujalo atp.

Pokyny k realizaci – zadání pro žáky:

- Ve skupince si vymyslete krátký příběh – scénář, zamyslete se nad tím, v jakém prostředí se odehrává a sepište vše, co budete potřebovat k simulaci tohoto prostředí.
- Nachystejte si požadovanou scénu (vytvořte potřebné kulisy). Jakmile máte vše nachystáno pustě se do realizace scénáře. Hmotu či objekt upravujte (pozměňujte či posouvejte) jen o malé úseky a každou tuto změnu vyfotografujte. Dbejte na to, aby se každý statický obraz předmětu se od předchozího lišil jen nepatrně. Scénu snímejte z jednoho místa, nejlépe ze stativu.
- Jednotlivé snímky spojte ve vámi dostupném softwaru (Shotcut, DaVinci Resolve, iKIT4 atp.) a doplňte je o vhodný zvukový doprovod.
- Představte své dílo ostatním a vysvětlete, jak jste při tvorbě postupovali a co bylo vaším záměrem.

Přesto, že jsem tento úkol navrhla pro 2. stupeň ZŠ, stop-motion animaci je dobře možné zařadit i do výuky v nižších ročnících. Osobně jsem tvorbu stop-motion animaci zařadila při svém působení na 11. ZŠ v Plzni do výuky žáků 5. třídy se speciálními vzdělávacími potřebami. Vzhledem k tomu, že se třída nacházela v odlišné budově než keramická dílna a časová dotace na výuku byla pouhých 45 minut, zvolili jsme jako médium pro animaci klasickou modelínu. Žáci pracovali v přibližně pěti členných skupinách a postupovali od návrhu animace, přes tvorbu kulis až po nasnímání fotografií. Jako téma své animace zvolili 2. sv. válku, neboť toto téma probírali v rámci jiného vyučovacího předmětu a nesmírně je zaujalo (jak chlapce, tak i dívky). V první hodině se žáci seznámili s principem stop-motion animace, vytvořili společný návrh a kulisu. V nadcházející

vyučovací hodině (v dalším týdnu) pak vymodelovali tanky, stromy a další objekty a nasníмали je. Žáky pořízené snímky jsem doma následně stabilizovala v programu Adobe Photoshop a zanimala. Pro zvýšení působivosti animace jsem dodala zvukový efekt. Ukázku jedné z animací přikládám na CD. Přestože modelína není vzhledem k svým vlastnostem příliš vhodným materiálem pro tvorbu, považuji výsledné animace za zdařilé.

6.6 INTERIÉROVÁ DEKORACE

Návrh tohoto úkolu je koncipován opět jako metodická řada zahrnující jednak promyšlený kresebný návrh, jednak komplex keramických činností od tvorby objektu po jeho zdobení glazurou. Úkolem žáka je navrhnout a zhotovit keramickou interiérovou dekoraci a najít vhodný interiér a způsob, pro její umístění. Úkol by měl být limitován maximálními rozměry výrobku (ty určí sám vyučující na základě množství dostupného materiálu, velikosti pece, místa a času pro sušení atp.), žáci by však neměli mít předem dáno, zda mají dělat sošku nebo například vázu, ale dostat prostor pracovat na základě svých vlastních preferencí. U tohoto úkolu se předpokládá s již nabytými znalostmi a zkušenostmi žáků v oblasti práce s keramickou hlinou.

Jako motivační činnost k tomuto úkolu navrhuji domácí přípravu žáků (zadanou již v rámci předešlé výuky VV), kdy mají žáci vytvořit soubor 3-5 dle jejich názoru nejzajímavějších keramických dekorací. Soubor mohou vytvořit prostřednictvím osobní návštěvy nejrůznějších míst ve svém okolí a jejich vyfotografováním (za souhlasu majitelů), v případě, že žáci tyto možnosti nemají, mohou využít monografií, periodik či internetu. Takto vzniklý soubor poté představí v začátku vyučovací hodiny prostřednictvím Powerpointové prezentace. Vyučující by měl vést žáky nejen k podnětné diskusi nad ukázkami, ale přispět také svým souborem ukázek.

6.6.1 MYŠLENKOVÝ OBRAZ DÍLA

Cílová skupina: 2. stupeň ZŠ

Počet žáků: 10-15

Časová náročnost: 270 min. (3x 2hodinový výukový blok)

Výstupy (RVP ZV + konkrétní): „Žák vybírá, kombinuje a vytváří prostředky pro vlastní osobité vyjádření; porovnává a hodnotí jeho účinky s účinky již existujících i běžně užívaných vizuálně obrazných vyjádření.“ (Žák vyhledává zajímavé dekorace ve svém okolí, navrhuje a vytváří vlastní osobitý dekorativní objekt a hledá způsob jeho vhodného umístění v interiéru, či exteriéru. V závěrečné reflexi porovná svůj výtvar s ostatními.)

Vzdělávací cíl:

Materiál: Keramická hlína vhodná pro modelování

Pomůcky: Powerpointové prezentace, papíry, pauzovací papíry, tužky, podložky, nástroje na ubírání a tvarování hlíny (špachtle, očka, váleček, řezací drát...)

1. vyučovací jednotka

Úkolem první vyučovací jednotky je jednak motivovat žáky pro poměrně náročnou několikahodinovou práci (motivace viz výše), jednak navrhnout vzhled nového dekoračního keramického předmětu.

Motivace:

Žáci by měli být motivováni jednak pátráním po nejzajímavějších keramických dekoracích a jeho výsledky, jednak poznáním výsledků a názorů ostatních a konfrontací s nimi.

V začátku výuky jednotliví žáci vystoupí před třídou se svou prezentací nashromážděných ukázek, které pár slovy okomentují a vyjádří se k nim také ostatní spolužáci a vyučující. Vyučující by měl vést žáky k podnětné diskusi nad těmito ukázkami např. dotázat se žáků, který z trojice shlédnutých předmětů je zaujal nejvíc a proč, kde si myslí, že se daný objekt nachází (pokud tato informace nebude zmíněna prezentujícím

žákem) atp. Počáteční motivaci by vzhledem k potřebě dostatečného času pro hlavní výtvarnou činnost – navrhování, neměla být věnována více než polovina první vyučovací hodiny, tedy cca 20 minut.

Realizační fáze úkolu: V první fázi hlavní výtvarné činnosti se žáci zaměří na hledání tvarů, kterému je věnován celý zbytek dvouhodinového výukový bloku. Vyučující žákům rozdá papír, na který si žáci načrtnou náhodný počáteční tvar objektu, se kterým budou dále pracovat. Budou skicovat a tvarovat kresebné linie tak dlouho, dokud nebudou s výsledkem spokojeni. Zvolený tvar poté obkreslí na pauzovací papír a kresbou jej přenesou na nový čistý papír (aby se nepletl ve změní čar). Žáci by neměli zapomenout na to, že výsledný prostorový objekt bude trojrozměrný, tudíž by měli při svém navrhování uvažovat také nad jeho zbylými stranami. Návrh by měl 1:1 odpovídat skutečné velikosti předmětu. Navržený tvar objektu následně obohatí (kresbou či malbou) o návrh vzhledu glazury.

Pokyny k realizaci – zadání pro žáky:

- Vaším úkolem bude navrhnout a vytvořit hliněnou interiérovou dekoraci a popsat, jak by vypadal interiér, kam byste ji umístili (např. chata, restaurace, hotel, moderní interiér, starý...)
- Nakreslete si na papír libovolný tvar, jehož velikost bude přibližně odpovídat velikosti vámi navrhovaného objektu.
- Linie tvaru upravujte tak dlouho, dokud nebudete s danou podobou spokojeni. Poté přeneste výsledný tvar pomocí pauzovacího papíru na čistou čtvrtku a navrhnete způsob a vzhled glazury, kterou bude objekt dekorován. K tvorbě návrhu dekorace můžete využít například vodové barvy.

2. vyučovací jednotka

V dalším dvouhodinové vyučovací jednotce žáci převedou svůj kresebný návrh do prostoru. Výsledný objekt důkladně zdokumentují (ze všech stran) fotoaparátem a umístí jej na vhodné místo pro sušení. Pořízené fotografie budou v tomto případě sloužit jako

materiál pro další práci v případě, že by při schnutí či výpalu došlo k závažnému poničení objektu či jeho úplné destrukci.

Realizační fáze úkolu: Přesto, že tento úkol předpokládá již dříve nabyté zkušenosti z keramické tvorby, vyučující si po zadání úkolu společně s žáky ve stručnosti připomene možné postupy a zásady práce. Následně přidělí žákům určité množství hlíny a žáci se pustí do samostatné práce. Pracovní prostor by měl být uzpůsoben tak, aby byly žákům dobře dostupné veškeré potřebné pomůcky i materiál.

Pokyny k realizaci – zadání pro žáky:

- Vytvoř na základě svého návrhu z předešlé hodiny hliněný objekt, jehož velikost bude 1:1 odpovídat rozměru tvého návrhu.
- Vznikající objekt tvaruj průběžně ze všech stran.
- Výsledný objekt ze všech jeho stran vyfotografuj (fotografie uschovej pro případ, že by došlo k poškození objektu), poté ho přenes na místo sušení.

3. vyučovací jednotka

Tato vyučovací jednotka bude zaměřena na dekoraci objektů glazováním a návrh vhodného umístění do interiéru. Žáci by měli opět vycházet ze svého návrhu. Žáci se zamyslí nad možnostmi vhodného umístění výsledného objektu.

Pokyny k realizaci – zadání pro žáky:

- Na základě svého návrhu zvolte vhodný postup nanášení glazury na objekt a ozdobte jej.
- Popřemýšlejte, pro jaký typ interiéru je vámi vytvořený objekt vhodnou dekorací. Umístili byste jej do restaurace, na chatu, do hotelu, do interiéru moderního, či spíše starobylého? A na základě čeho, byste tak učinili?

Koncepce reflektivního dialogu:

Závěrečný reflektivní dialog bude zaměřen na postřehy žáků v průběhu práce na tomto úkolu. Jednotliví žáci představí svým spolužákům a vyučující svůj návrh a sdělí jim, kam by daný objekt umístil. Společně pak hledají další možná východiska pro jeho umístění.

Alterace

Finální výrobek žáci mohou po konečném výpalu opět vyfotografovat a technikou fotomontáže dosadit předmět do dle jejich názoru nejvhodnějšího prostředí, či vytvořit několik odlišných variant prostředí a porovnat vztah vzájemného působení objektu a prostoru.

7 „DESATERO“ DOPORUČENÉHO NAKLÁDÁNÍ S HLÍNOU

Na základě studia odborné literatury a svých dosavadních zkušeností s keramickou tvorbou jsem dospěla k souboru poznatků, které shledávám jako podstatné pro práci s keramickou hlínou. Jedná se o informace o tom, jak hlínu správně udržovat a jak s ní zacházet. Nabízím je zde učitelům, a zájemcům, kteří s prací s keramickou hlínou začínají, nebo o ní teprve uvažují.

1. Nežádoucí vzduchové bubliny – hlína může obsahovat vzduchové bubliny různé velikosti, které musíme důkladným hnětením a boucháním odstranit, jinak by výrobek mohl při vypalování prasknout.
2. Správná tvárnost hmoty – v případě, že je hlína málo tvárná a špatně se nám s ní pracuje, je třeba ji včas navlhčit a propracovat.
3. Sušení střepe – abychom předešli nežádoucímu deformování a praskání při sušení objektů, které mají silný střep, je třeba sušit je pozvolna v chladnějším prostředí a zakryté novinami.
4. Smršťování hlíny – hlína se vysycháním smršťuje. Chybí-li jí při tomto procesu místo (nemá se kam smrstit) začne prskat, proto je důležité vyjmout případné formy, které jsme uplatnili při formování.
5. Míchání dvou a více hlín – chceme-li smíchat různě barevné odstíny či druhy hlíny (abychom si vytvořili pro nás uživatelsky přívětivou hmotu) je důležité míchat hmoty o stejné vypalovací teplotě. Případně si výpalem vzorků vyzkoušet, jak bude namíchaná hmota reagovat.
6. Spojování – chceme-li k sobě spojit více částí objektu, musí být ve stejném stavu schnutí, aby došlo k jejich dokonalému přilnutí a neoddělovaly se.
7. Kvalita řezacího drátu – drát pro řezání rovnoměrných hladkých plátů musí být pevný a nedeformovaný.
8. Dlouhé nehty – pro ruční modelování představují dlouhé nehty velký problém, neboť se často otláčují do hlíny a zanechávají na vytvářeném objektu nežádoucí vrypy. Je proto dobré mít nehty důkladně ostříhané.

9. Ochlazování rukou – ruce při práci hlína poměrně rychle vysušuje, což může představovat problém, v podobě praskání. Řešením je pravidelné ochlazování rukou ve studené vodě. Po práci si ruce umyjeme, usušíme a namažeme polomastným (hydratačním) krémem.
10. Dekorování objektu prořezáváním – v místě, kde chceme objekt prořezávat necháme při jeho formování silnější stěp, aby nedošlo k prasknutí

ZÁVĚR

V rámci teoretické části své diplomové práce jsem uvedla náčiní a vybavení nezbytné pro keramickou tvorbu a přehled jednotlivých keramických činností, z nichž některé se následně uplatňují v mnou navržených výtvarných úkolech.

V rámci praktické části práce jsem zjišťovala, jak to vypadá s keramickými činnostmi ve školách Plzeňského kraje.

Zabývala jsem se tím, zda jsou zařazovány do hodin výtvarné výchovy, nebo zda mají žáci možnost keramické tvorby pouze v rámci odpoledního kroužku. Ukázalo se, že i v případě, že školy disponují vybavenou keramickou dílnou do výuky výtvarné výchovy keramické činnosti až na výjimky nezařazují a pokud ano, tak jen ojediněle. Nejčastěji uváděným důvodem je, nedostatečná kapacita keramické dílny a vysoký počet žáků v běžné třídě. Vedle toho také vysoká časová a finanční náročnost. Školy však nabízejí odpolední keramické kroužky. Vzhledem ke kapacitě dílen a vytíženosti vyučujících nemohou však uspokojit veškeré zájemce.

Dále jsem vzhledem k ohromnému množství druhů keramické hlíny a jejich nejrůznějších alternativ zjišťovala jakou hlínu, případně jaké jiné materiály jsou ve školách využívány, ať už v rámci výtvarné výchovy či keramického kroužku. Z průzkumné sondy vyplynulo, že hojně užívanou hlínou je červenice. Tato hlína je mnohostranně využitelná. Lze ji využít jak na točení na kruhu, tak na modelování a stavění a v krajních případech se dá i ztekutit. Vzhledem ke své barevnosti se však ne příliš dobře uklízí, proto se někteří vyučující od této hlíny distancují a raději přecházejí na hlínu bílou.

Jelikož je bohužel zařazení keramiky do hodin výtvarné výchovy spíše ojedinělé a na většině škol probíhá keramická tvorba pouze v rámci odpoledních kroužků, nemohla jsem realizovat svůj původní záměr průzkumné sondy zaměřené na fungování artefaktů vizuální kultury v procesu VV, prostřednictvím osobních následků v hodinách výtvarné výchovy, do kterých jsou keramické činnosti právě zapojeny. O to více jsem věnovala svou pozornost přípravě úkolů pro žáky. Navrhla jsem celkem šest pedagogických děl založených na keramických činnostech a tvorbě z keramické hlíny. Při navrhování těchto výtvarných úkolů, jsem vycházela z myšlenky, že umění má být místem, kde se mohou žáci svobodně vyjádřit. Proto nejsou následující úkoly příliš limitovány, ale jsou koncipovány tak, aby žákům

poskytly dostatečný prostor pro sebevyjádření. Zvýše zmíněných důvodů byly také reálně odučeny pouze dva z navržených úkolů. O to více pozornosti jsem se zaměřila na reflexi odučených úkolů.

Na základě studia odborné literatury a svých dosavadních zkušeností s keramickou tvorbou jsem dále dospěla k souboru poznatků, které shledávám jako podstatné pro práci s keramickou hlinou a na základě jich sestavila *Desatero doporučeného nakládání s hlinou*, které zde předkládám na pomoc zejména učitelů a zájemcům, začínajícím s keramickou tvorbou.

RESUMÉ

This thesis is devoted to the possibilities and use of ceramic activities in the tasks of art education. It is divided into two parts, the theoretical part offers a brief overview of the information about materials, tools, equipment and procedures, for ceramic work. The practical part deals with the suitability of ceramic clay for use in art education, and the involvement of ceramic activities in teaching art education. Furthermore, I offer a total of six art tasks based on ceramic activities and their possible alterations.

SEZNAM ZDROJŮ

Tištěné publikace

- ATKIN, Jacqui. 250 tips, techniques and trade secrets for potters. First edition for the United States. Hauppauge: Barron's, 2009. 160 stran. ISBN 978-0-7641-4116-4.
- BALEKA, Jan. Výtvarné umění: výkladový slovník: malířství, sochařství, grafika. Vyd. 1. Praha: Academia, 1997. 429 s. ISBN 80-200-0609-5.
- NIKL, Petr. Přeshádky. Praha: Meander, 2010. ISBN ISBN: 978-80-86283-86-9.
- RADA, Pravoslav. Keramika. Praha: Aventinum, 2007. 216 stran. Výtvarné techniky. ISBN 978-80-86858-45-6.
- RADA, Pravoslav. *Slabikář keramika*. 1. vyd. Praha: Grada, 1997. 160 s., [28] s. příl. ISBN 80-7169-419-3.
- ROESELVÁ, Věra. Techniky ve výtvarné výchově. Praha: Sarah, ©1996. 241 s. ISBN 80-902267-1-X.
- TAYLOROVÁ, Louisa. Současná tvář keramiky. Ikar, 2013. 288 stran. ISBN 978-80-249-2115-0.
- ŽÍLA, Karel. Průvodce keramikou. 1. vyd. Praha: Grada, 2005. 120 s. ISBN 80-247-0920-1.

Internetové zdroje

- Animation in school. Ikitmovie [online]. IKITSystems Limited, ©2019 [cit. 2019-05-12]. Dostupné z: <https://www.ikitmovie.com/animation-in-school/>.
- Ateliér keramiky a porcelánu. Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze [online]. Praha: Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze, ©2019 [cit. 2019-06-30]. Dostupné z: <https://dev.umprum.cz/web/cs/uzite-umeni/keramika-a-porcelan>
- BRŮŽKOVÁ, Klára. Hlína jako animační médium [online]. České Budějovice, 2016 [cit. 2019-04-07]. Dostupné z: https://www.pf.jcu.cz/education/departament/czv/archiv_zp/ns/2016/Hlina_jako_

- animacni_medium.pdf. Kvalifikační práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Vedoucí práce Mgr. Karel Řepa Ph. D.
- Pohled na věc – idea, oko, tvar. *ArtMap* [online]. Praha: ArtMap, ©2019 [cit. 2019-06-30]. Dostupné z: <https://www.artmap.cz/pohled-na-vec-idea-oko-tvar-0/>
 - Co je keramika?. In: Asociace sklářského a keramického průmyslu ČR [online]. Praha: Asociace sklářského a keramického průmyslu ČR, ©2019 [cit. 2019-04-10]. Dostupné z: <https://askpcr.cz/o-keramice/co-je-keramika>.
 - KLOSOVÁ, Zuzana. Umění nových/digitálních/interaktivních médií: bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta pedagogická, Katedra výtvarné výchovy, 2007.
 - KOHOUTEK, Rudolf. Vývoj poznávání dětí a mládeže. *Psychologie v teorii a praxi* [online]. *Psychologie v teorii a praxi*, 2019, 11. 3. 2010 [cit. 2019-05-18]. Dostupné z: udolfkohoutek.blog.cz/1003/kognitivni-vyvoj-deti-a-mladeze.
 - Nejslavnější keramická soška z údobí lovců mamutů - Věstonická veuše. In: Moravské zemské muzeum [online]. Brno: Moravské zemské muzeum, 2019 [cit. 2019-05-24]. Dostupné z: <http://www.mzm.cz/vestonicka-venuse/>.
 - RVP ZV 2017, s. 10 dostupné z: http://www.nuv.cz/uploads/RVP_ZV_2017.pdf.
 - ŠÁRKŮZI, Radek. Moderní vyučovací metody: Brainstorming a jeho variace. Čtenářská gramotnost a projektové vyučování [online]. Most: Čtenářská gramotnost a projektové vyučování, ©2019, 16. 3. 2011 [cit. 2019-05-12]. Dostupné z: <http://www.ctenarska-gramotnost.cz/projektove-vyucovani/pv-metody/metody-1>
 - Stop motion animace. *Asociace animovaného filmu* [online]. Praha: Asociace animovaného filmu, ©2018 [cit. 2019-05-12]. Dostupné z: <http://www.asaf.cz/dictionary/stopmotion-animace/>.
 - ŠVANKMAJER, Jan. *Síla imaginace: Režisér o své filmové tvorbě*. Praha. Mladá Fronta Dauphin, 2001. ISBN 80-7272-045-7.

PŘÍLOHY

Příloha 1: Reflektivní bilance úkolu Hmatatelná slova

Škola: 11. ZŠ Plzeň

Datum: 13.6.2019 (čtvrtek)

Časová dotace: 90 min. (2 vyuč. hodiny)

Začátek: 14:05

Počet žáků: 6

Třída: 8.A

Věk žáků: 14-15 let

Jelikož jsem chtěla pro výuku vytvořit příjemné netradiční prostředí, šla jsem do třídy o něco dříve, ještě před začátkem vyučovací hodiny, abych připravila požadovaný pracovní prostor. Po konzultaci s paní keramičkou, která na škole vede kroužek jsem si pro výuku vybrala učebnu, která přímo přiléhá ke keramické dílničce. Tento den zde již neprobíhala odpolední výuka. Bylo to pro mne velmi výhodné místo, neboť jsme tak měly hlínu a keramické náčiní téměř při ruce. Jelikož přišly dříve i některé z žákyň účastnících se této výuky, pomohly mi k sobě srazit několik lavic a vytvořit tak jeden velký stůl, díky kterému se mohly při práci pohodlně dělit o hlínu a náčiní a společně mezi sebou komunikovat.

Dále jsme společně nachystaly potřebné pomůcky a materiál. K dispozici nám byla červenice, kterou nám ochotná paní keramička den předem zadělala na požadovanou konzistenci, abychom s ní mohly rovnou dobře pracovat.

Přesto, že byl o tuto hodinu výtvarné výchovy zaměřenou na práci s keramickou hlínou velký zájem, uvolnila mi paní učitelka výtvarné výchovy jen několik studentek, které jsou výtvarně zainteresované a měly dokončenou svou práci z předešlých hodin. Celkem se výuky zúčastnilo celkem 7 děvčat.

Jelikož se některé žákyně opozdily (měly předtím volnou hodinu), měla jsem příležitost si s postupně přicházejícími dívkami chvíli popovídat. Zajímalo je, jaké to je

studovat na vysoké škole, mne zas jaké mají zájmy a zda už ví, jakou střední školu si vyberou. Velmi mne potěšila slečna, se zájmem o studium na SSUPŠ Zámeček.

Protože ale neúprosně ubíhal čas vyhraněný pro práci na mnou navrženém úkolu, bylo bohužel nezbytné začít s tím, že zbylé žákyně přijdou v průběhu. Naštěstí netrvalo dlouho připojily se k nám.

Nabrané 10minutové zpoždění mne velmi znepokojovalo a znervózňovalo, neboť jsem věděla že vyhraněných 90 minut na místo původně plánovaných 180 minut už tak nebylo příliš příznivých. Snažila jsem se však působit klidně, abych svůj stres nepřenášela na žákyně.

Usazení a zklidnění žákyň po příchodu opozdílů proběhlo rychle a výuka mohla pokračovat.

Nejprve jsem jim představila téma hodiny (hmatatelná slova) a bylo vidět, že už to je zaujalo, neboť se nad ním začaly hlasitě zamýšlet. Jelikož mne tlačil čas, bohužel jsem jejich „spekulacím“ příliš nevěnovala pozornost a navázala jsem krátkým představením osobnosti a tvorby Petra Nikla. Nejprve jsem se jich dotázala, zda tohoto autora znají, či je jim jméno alespoň povědomé, ale nebylo. Přesto, že se jednalo o hodinu výtvarné výchovy, detailněji jsem se zaměřila na jeho literární tvorbu (jelikož zejména právě ta, měla sloužit jako zdroj motivace), nechyběla ale ani rozprava nad jeho noblesními litografiemi, jimiž ilustroval své knihy. Postupovala jsem tak, že jsem žákyním představila svou oblíbenou báseň od tohoto autora, kterou jsem jim také hlasitě přednesla – Zlatí hadi. Tuto humorně laděnou báseň jsem volila zejména za účelem uvolnění atmosféry a „prolomení ledů“. Sama jsem byla překvapená, nakolik je báseň zaujala (během chvíle ji všechny uměly zpaměti).

Poté jsem žákyním fyzicky půjčila na ukázkou 2 knihy od tohoto autora – „Zahádky“ a „Lingvistické pohádky“. Žákyně jimi mohly libovolně listovat, zdůraznila jsem však, že více nežli text, jsou pro nás nyní důležité ilustrace. S úžasem a zaujetím se nad nimi pozastavovaly a ukazovaly je jedna druhé. Dala jsem jim chvíli prostor, aby se s knihami a ilustracemi samy seznámily, a poté jsem se jich dotazovala, jestli je zaujaly, která nejvíce a co se jim na nich líbí, čím jim například přijdou zajímavé. Každá z žákyň si v podstatě našla svou. Pro zajímavost jsem zmínila, že autor vytváří tyto kresby technikou litografie a vysvětlily jsme si její princip.

Další součástí motivace a zároveň přípravnou fází výtvarného úkolu byla tvorba nových doposud neexistujících slov, na základě náhodného vylosování tří až pěti slabik vzniklých z jako při větrné bouři navátých slabik na jedné z lavic. Tuto činnost jsem totiž opět uvedla jedním z Niklových textů, konkrétně textem s názvem „Slova“. S psaním slov a jejich dělením na slabiky žákyně neměly problém, některé napsaly až deset slov, přestože mnou doporučený počet byl 3. V závěrečné reflexi také uvedly, že i práce se slovy za vzniku vlastních nových pojmenování, je velmi bavila.

Poté co každá žákyně dle svého uvážení poskládala získané slabiky tak, do podoby nového slova, dostaly prostor pro zamyšlení nad jeho obsahem. K tomu jsem jim rozdala čisté papíry a vyzvala je, aby si na něj poznamenaly, co je k možnému obsahu daného slova napadne. Podmínkou bylo, že se musí jednat o podstatné jméno. Navedla jsem k zamyšlení, zda se jedná o živočicha, rostlinu, nástroj nebo přístroj... Také jsem jim navrhla, že se mohou inspirovat například i zvukovou či grafickou podobou nově utvořeného slova.

Dále měly navrhnout, jak živočich, rostlina nebo věc s daným názvem vypadají. Této činnosti bych v ideálním případě chtěla věnovat jeden celý dvouhodinový výukový blok, kde by došlo k pečlivému zpracování kresebných návrhů (inspirovaných ilustracemi P. Nikla), které by následně sloužily jako vzor pro glazování z hlíny vytvořeného objektu. Jelikož jsme ale disponovaly kratšími časovými možnostmi, dostala děvčata za úkol svou představu pouze jednoduše načrtnout a případné detaily zhmotnit až při práci s hlínou. Při této fázi úkolu se žákyně značně potrápily. Přestože si pobaveně představovaly svá nová slova, bylo pro ně těžké, představit si jejich možný obsah a konkrétní podobu, čemuž mimo jiné přispívala také jejich nesoustředěnost. Avšak ještě před tím, než jsem se chystala zakročit, dívky sami přišly na to, že se svými hlasitými komentáři vzájemně vyrušují a začaly se každá v tichosti věnovat své práci.

Netrvalo dlouho a mohly jsme přistoupit k prostorové práci s hlínou. Přejechod k této činnosti opět značně uvolnil atmosféru, neboť žákyně začaly porovnávat své náčrty, ale po chvíli se opět soustředěně ponořily do práce. Co se týče zkušeností tvorby z keramické hlíny, všechny žákyně vyjma jedné na 1. stupni navštěvovaly keramický kroužek. Nebylo tedy potřeba je nijak výrazněji poučovat o možných postupech a zásadách práce. Jedna z těchto dívek dokonce iniciativně převzala vedení a svou nezkušenou kamarádku do této problematiky sama uvedla. Nebránila jsem jí, a nechala jí pro to prostor. V průběhu činnosti

mezi sebou dívky chvílemi hovořily o svých soukromých záležitostech, ale jelikož při tom zároveň i soustavně pracovaly, neměla jsem potřebu je napomínat.

Lehce rušivým elementem výtvarné aktivity byl příchod a odchod dětí na keramický kroužek (žákyně se musely zasouvat židle a dávat na stranu své batohy), a občasná kontrola paní učitelky výtvarné výchovy, ale průběh práce to nijak neohrozilo.

V závěru jsme společně reflektovaly vzniklé práce. Každá z žákyň měla za úkol představit svůj objekt s tím, že uvede jak jeho název, tak co představuje. K tomu sloužilo jednoduché schéma: ...je..., který... a poté hovořily o tom, jak při práci postupovaly, co jim činilo největší potíže a jestli jsou s výsledkem své práce spokojeny. Dotazovala jsem se i ostatních žákyň, zda dle nich podoba objektu odpovídá danému názvu, či zda si pod stejným názvem představují něco úplně jiného. Ptala jsem se také, co je v hodně zaujalo, která z činností je bavila nejvíce nebo naopak nebavila vůbec. Jednohlasně se shodly na tom, že nejvíce je zaujalo skládání slov a hledání jejich obsahu, což ale zároveň hodnotily jako nejsložitější. Celkově se jim prý ale líbilo vše a hodina je moc bavila. Zhodnotily ji jako zajímavé zpestření se slovy: *„Bylo to zajímavý zpestření, my akorát furt něco malujeme a moc nás to nebaví“*. O tom, že je hodina opravdu zaujala svědčilo i to, že mne požádaly, zda bychom si výuku nemohly prodloužit, na což jsem potěšeně kývla a většina děvčat zůstala ještě o 15 minut déle, a ještě dotvářela svůj objekt. Dvě dívky, které nikam nespěchaly, mi poté nabídly pomoc s přenesením vzniklých prací do keramické dílny, kde se usuší a poté budou vypáleny a celkovým úklidem třídy.

Příloha 2: Ukázka vzniklých prací (vlastní zdroj)



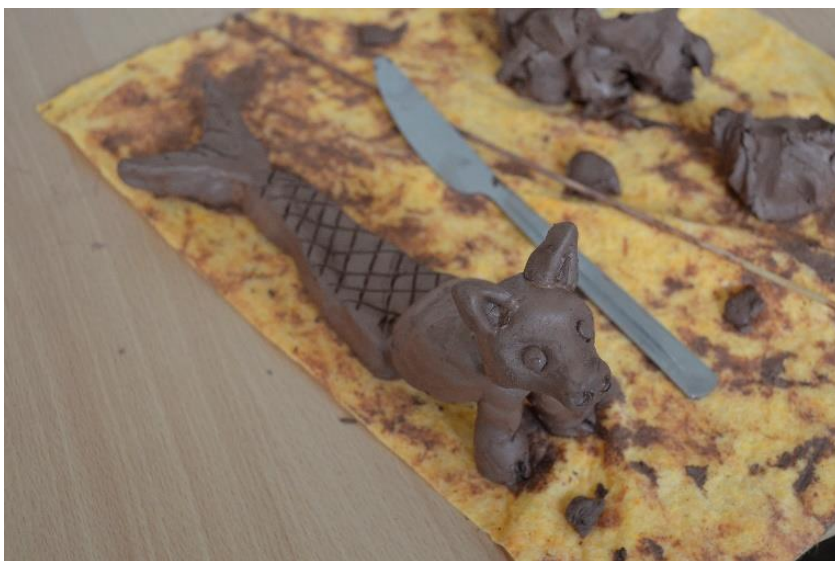
*Obr.1, 2 „Hrachkýmala je zvíře, kterému na hlavě roste místo parohů hrachový lusk.“
(Rebeka, 14 let)*



Obr. 3, 4 „Žiskavibák je masožravá velrybožába, která spolkla skleničku s mouchou.“
(Ema, 14 let)



Obr. 5 „..... je holub s hadím tělem, který.....“ (Štěpánka, 14 let)



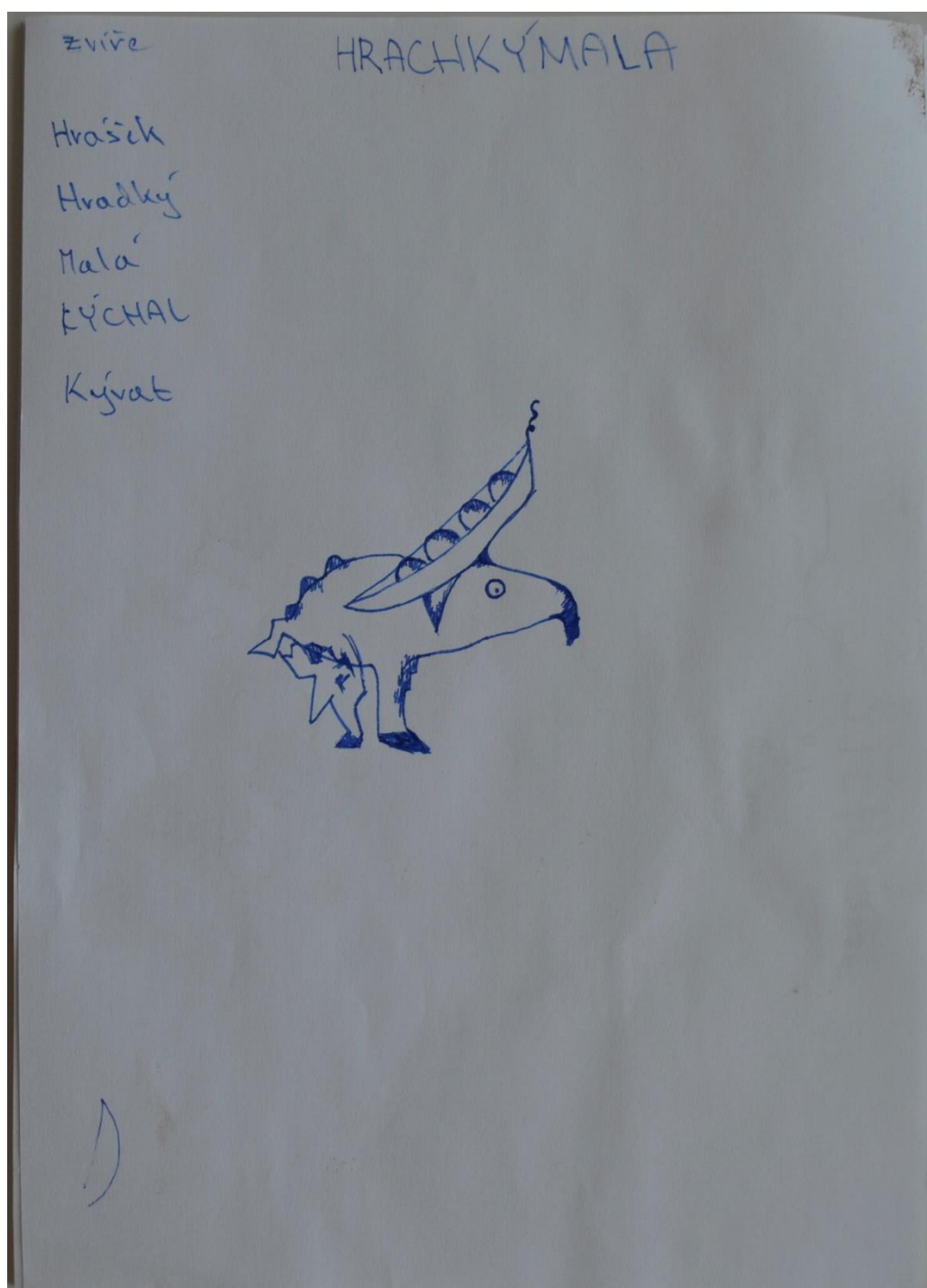
Obr. 6 „Štěrybal je prasoryba, která žije ve štěrbynách ve vodě i na souši.“ (Klára, 14 let)



Obr. 7 „Stínablhaus je oživlý létající dům, ve kterém se prohánějí stíny.“ (Veronika, 14 let)



Obr. 8 „Babaudlebr je strom, který má ve své koruně restauraci“ (Aneta, 14 let)



Obr. 9 Kresebný náčrt Hrachkýmly.

Příloha 3: Reflektivní bilance k úkolu Mé oči, tvé ruce:**Škola:** 11. ZŠ Plzeň**Datum:** 19.6.2019 (středa)**Časová dotace:** 90 min. (2 vyuč. hodiny)**Začátek:** 13:40**Třída:** 7.C**Počet žáků:** 10

Do výuky se zapojilo 10 žáků ze třídy 7.C, z toho 7 chlapců a 3 děvčata. Jelikož jsem se se všemi žáky již znala, nemusela jsem se jim představovat. V úvodu jsem jim vysvětlila, že daná výuka proběhne za účelem sběru materiálu pro mou diplomovou práci, a že v souvislosti s tím, potřebuji v průběhu hodiny pořizovat fotodokumentaci jejich činností. Poté jsem napsala na tabuli název hodiny, tedy *Mé oči, tvé ruce*, což způsobilo značný rozruch, neboť nad tím žáci vzápětí začali diskutovat a snažili se odhadnout, v čem bude výtvarný úkol spočívat. Tuto reakci jsem očekávala a navázala na ni několika otázkami (např. jestli žáci někdy navštívili nějakou výstavu, pokud ano, tak jakou. Zda se jim na ní líbilo, zda je např. lákalo si osahat nějaký předmět, jestli si tam někdy všimli nějakého nevidomého člověka atp.)

Všichni byli na nějaké výstavě umění, ale moc je to tam nebavilo „neměli tam co dělat“ neboť se tam „musí chovat tiše a na nic nesahat“ povídali jsme si o tom, jak to mají nevidomí lidé s výstavami a uměleckou tvorbou... že existují i výstavy, které jsou k dotýkání přímo určeny „co myslíte, jak to mají např. lidé se silnou poruchou zraku či lidé slepí? Mohou se i ti věnovat umění? „*Na výstavě si třeba můžou přečíst něco napsaného tou jejich speciální abecedou*“ (žák myslel Braillovo písmo). Shodli jsme se na tom, že klasickou malbu si neprohlédnou, ale, že i přesto se např. věnují malbě., další z žáků správně podotkl, že pro nevidomé lidi, je velmi důležitý hmat. A odtud jsme se pozvolna přesunuli k motivační činnosti

Poté jsem přistoupila k motivační fázi úkolu, která spočívala v losování předmětů se zavřenýma očima, jejich ohmatávání a rozpoznání o jaký předmět se jedná a z jakého

materiálu je vyroben. Žáci byli upozorněni, aby předmět nejprve ohmatávali pouze jednou rukou, téměř nikdy ho pak nerozpoznali (kromě skřipce do vlasů), až poté měli použít obě ruce. V reflexi jsme pak hovořili o tom, jak se vnímání změnilo, při spolupráci obou rukou. Žáci se shodli na tom, že při ohmatávání předmětu oběma rukama cítili více detailů, dokázali si lépe představit nejen tvary, ale i velikost daného předmětu. Materiál rozpoznávali na základě vlastností, např.: *„Je to takový pružný, takže to bude spíš z gumy než z plastu, myslím si, že guma.“* Žák, který určoval předmět kovový, usuzoval tento materiál na základě toho, že byl na dotek chladný. Svou domněnku si následně ověřil poklepáním na předmět, čímž do procesu poznávání zapojil také sluch. V průběhu reflexe jeden ze žáků správně podotkl, že v případě, že bychom předmět nerozpoznali prostřednictvím hmatu, či sluchu, mohli bychom využít také čich. Shodli se také na tom, že klíčovými pro ně byly zejména tvary daného předmětu. Jedna ze žákyň dala své spolužačce do ruky ořezávatko ve tvaru žraloka a vyzvala ji, ať určí, co je to za předmět a také jeho barvu. Dotazovaná žákyně se smíchem správně rozpoznala, že se jedná o ořezávatko v růžové barvě. Na základě toho, jsem žákyni dala do ruky k rozpoznání a určení barvy syrovou lesní šišku, u které opět barvu správně určila. Poté jsem nechala žákyni náhodně vylosovat ještě jeden předmět, u kterého měla určit navíc také barvu. To již však nedokázala. Na základě toho, žáci dokázali správně vyvodit, že barvu poznala u předmětů, které dobře zná a má o jejich barvě představu.

Žáci pracovali se zaujetím a někteří chtěli losovat i více předmětů, což svědčí o tom, že je tato fáze úkolu bavila.

Bezprostředně po motivaci přišlo na řadu zadání hlavního výtvarného úkolu. Zadání bylo srozumitelné všem, jen někteří žáci se ujišťovali, že mu porozuměli správně. Jelikož se žáci již po příchodu do třídy posadili do lavice se spolužákem, se kterým chtěli spolupracovat, nemuseli jsme se zabývat rozdělováním do dvojic, nýbrž pouze rozlosováním do rolí, ke kterému většina využila „kámen nůžky papír“, jen jedna dvojice se rozřadila ústní domluvou.

Jelikož výuka probíhala v klasické třídě, a ne v keramické dílně (v té souběžně probíhal kroužek), bylo nutné žákům zdůraznit, že mají dbát na pořádek.

Každá z dvojic dostala zástěry, šátek na zavázání očí (v tomto případě utěrku), podložky pod hlínu a hroudu keramické hlíny. Po zavázání očí svého partnera si „navaděč“

vylosoval lísteček s námětem, který měli společně zpracovat. Pro tuto výuku to byly konkrétní živočichové: *kočka, žába, moucha, ryba* a jeden pojem z říše rostlin - *květ*. Kritériem pro výběr bylo, aby všichni žáci zvolené pojmy znali a uměli si je představit.

U jedné z dvojic jsem po několika minutách práce zpozorovala negativně laděný rozruch, a vzápětí se navádějící žák začal hlasitě rozčilovat: „s ním se nedá pracovat, on to dělá úplně špatně, když mu řeknu doleva, tak to dává doprava, a to sem mu řek, že to budu říkat podle toho, jak to má on, ty strany.“ Načež na to reagoval žák se zavázanýma očima z jiné dvojice slovy: „*já jsem byl taky chvíli úplně dezorientovanej, dej mu chvíli čas.*“

Problém nastal také u dvojice žáků, když si „navaděč“ vylosoval téma *květ*. Říkal, že neví jak na to, že je to moc těžké. Vzala jsem si ho tedy stranou a ptala jsem se ho, co je to květ, jaké květiny a stromy zná a jak kvetou. Dozvěděla jsem se, že se mu líbí tulipány, nicméně mě však požádal, zda by si nemohl vybrat nějaké jiné téma, a že by si ho i rád sám vymyslel. Protože v této hodině nebylo téma stěžejní složkou, přistoupila jsem na jeho žádost, a tak začal vznikat objekt v podobě jablka inspirovaný obrázkem z tamní nástěnky. Své téma si po výměně rolí vymyslel i nový navaděč z téže dvojice. V tomto případě se jednalo o dům.

Když jsme v závěru hovořili o tom, jak při navádění postupovali, shodli se na tom, že si nejprve představili daného živočicha/ovoce/dům a začali svého partnera navádět na základě nejvýraznějších znaků své představy. Většinou také postupovali od největších částí po nejmenší.

Někteří „navaděči“ nevydrželi neprozradit svému nic nevidícímu partnerovy příliš dlouho, jiní uhodli zpodobňovaný motiv ještě před odhalením již v průběhu své práce. Jeden z nadšených chlapců nadšeně zvolal: „*jee já už to vim, to je určitě kočka, tohle bude ocásek a ty trojúhelníky byly uši.*“ Nechala jsem tuto dvojici žáků ještě chvíli pracovat a poté, co se blížil čas výměny a sdělili mi, že jsou s prací více méně hotovi, přistoupila jsem k nim a tázala jsem se modelujícího žáka, jak si zhotovenou kočku představuje. „*Představuju si, že leží na břiše, protože jsem to vůbec nezvedal, a i když se na to teď dívám, takhle rukama, tak pod sebou nemá žádné místo, takže je buď hrozně tlustá nebo leží, ale podle těch nohou je teda asi spíš tlustá.*“ Po sundání šátku z očí reagoval na jejich společné dílo pobaveným smíchem a slovy: „*Já to říkal, že je tlustá!*“

Velkým problémem pro „navaděče“ představovalo také vydržet se nedotýkat hlíny. Většin z nich si s hlínou pohrávala, avšak bez zásahu do tvorby svého partnera.

Bylo zajímavé pozorovat, jak byli modelující žáci při pohledu na daný objekt překvapeni. Ve výsledku si myslím, že postupné vyzrazení ani odhalení zadání již v průběhu práce, s sebou nepřineslo žádný zásadní problém. Chtěla jsem to omezit však z toho důvodu, aby modelující žáci alespoň ze začátku zpracovávaly prekoncept svého partnera a svůj vlastní si vytvořili až později.

Potěšující pro mne byla kladná odezva žáků, kteří mi v samém závěru řekli, že je hodina velice bavila, a že by takto chtěli pracovat častěji.

Příloha 4: Ukázka vzniklých prací (vlastní zdroj)



Obr.10 Kočka (modeloval Eduard, 13 let, naváděl Antonín, 13 let)



Obr.11 Kočka (modelovala Tereza 13 let, naváděla Karolína, 13 let)



Obr.12 Moucha (modelovala Karolína, 13 let, naváděla Tereza, 13 let)



Obr.13 Hlemýžď (modeloval Jakub, 13 let, naváděl Jan, 13 let)



Obr.14 Ryba (modeloval Tomáš, 13 let, naváděla Anna, 13 let)



Obr.15 Ryba (modelovala Anna, 13 let, naváděl Tomáš, 13 let)



Obr. 16 Hlemýžď (modeloval Jan, 13 let, naváděl Jakub, 13 let)



Obr. 17 Jablko (modelova Zdeněk, 13 let, naváděl Matěj, 13 let)



Obr. 18 Dům (*modeloval Matěj, 13 let, naváděl Zdeněk, 13 let*)